m_educ_2025_185

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра практичної психології

Особливості нарцисизму та особистісних характеристик в осіб юнацького віку

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:
Студеннт 6 курсу, 604 групи
Василинчук Владислав Іванович
Керівник:
канд. психол. наук,
асисит. Барабащук Г.В

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ___ від _____ 2024 р.
Зав. кафедри _____доц. Радчук В.М.

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ 3
ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1 8
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ВИНИКНЕННЯ, ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯВИЩ НАРЦИСИЗМУ 8
1.1 Причини виникнення нарцисизму та його основні форми 8
1.2. Причини поширення неклінічного нарцисизму та його роль у житті сучасної людини 13
1.3. Основні теоретичні моделі вивчення структури нарцисизму 22
1.4. Ключові відмінності нарцисизму та нарцисичного розладу особистості 26
РОЗДІЛ 2 28
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ РИС ТА НАРЦИСИЗМУ ДОСЛІДЖУВАНИХ 28
2.1. Опис вибірки та методик, застосованих у дослідженні 28
2.2. Аналіз емпіричних даних дослідження 32
ВИСНОВКИ 52
СПИСТОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 57

АНОТАЦІЯ

Василинчук В.І - Особливості нарцисизму та особистісних характеристик в осіб юнацького віку – магістерська робота

В межах роботи проведено теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення поняття «нарцисизм», зокрема його видів: грандіозного та прихованого. Виокремлено їхні основні ознаки, позитивні та негативні впливи на міжособистісну взаємодію та діяльність. У ході емпіричного дослідження виявлено, що 59,65% респондентів демонструють середній рівень грандіозного нарцисизму; більшість (68,43%) мають середній рівень прихованого нарцисизму; інтернальність більш характерна для досліджуваних, ніж екстернальність; високі показники за факторами «експресивність» та «емоційна стійкість» переважають у вибірці, тоді як інтроверсія й імпульсивність менш поширені. Проведений кореляційний аналіз підтвердив гіпотезу про існування зв’язку між нарцисизмом та особистісними характеристиками. Виявлено, що схильність до грандіозного нарцисизму корелює з відповідальністю, артистизмом і напруженням, тоді як прихований нарцисизм асоціюється з екстернальним локусом контролю та комунікабельністю.

Ключові слова: нарцисизм, грандіозний нарцисизм, прихований нарцисизм, особистісні характеристики, особистість, юнацький вік.

SUMMARY

Vasylynchuk V.I. - Features of narcissism and personal characteristics in adolescents - Master's thesis

The theoretical analysis of modern scientific approaches to the study of the concept of “narcissism”, in particular its types: grandiose and hidden, is carried out in the work. Their main features, positive and negative influences on interpersonal interaction and activity are highlighted. The empirical study revealed that 59.65% of respondents demonstrate an average level of grandiose narcissism; the majority (68.43%) have an average level of covert narcissism; internalizing is more characteristic of the subjects than externalizing; high scores on the factors of “expressiveness” and “emotional stability” prevail in the sample, while introversion and impulsivity are less common. The correlation analysis confirmed the hypothesis that there is a relationship between narcissism and personality characteristics. It was found that the tendency to grandiose narcissism correlates with responsibility, artistry, and tension, while covert narcissism is associated with the external locus of control and sociability.

Key words: narcissism, grandiose narcissism, covert narcissism, personality characteristics, personality, adolescence.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.І Василинчук

(підпис)

ВСТУП

Особливості функціонування сучасного соціуму дедалі частіше спонукають психологічну науку шукати найбільш ефективні шляхи вирішення актуальних завдань, що в свою чергу потребує постійного оновлення та доповнення наявних теоретичних основ. Одним з явищ, яке в умовах сьогодення постійно продукує численні запитання та ставить перед науковцями нові виклики став нарцисизм. Стрімкості його поширення [55] і достеменному впливу на особистість людини в умовах вкрай динамічного сучасного соціокультурного середовища вже присвячено чимало наукових робіт, проте гнучка і багатогранна структура цього явища у поєднанні зі сприятливими для його формування і процвітання умовами досі не дозволяють науковцям дати відповіді на всі актуальні запитання.

Теоретичні надбання пов’язані з вивчення нарцисизму було отримано завдяки роботі представників різноманітних напрямів психології, серед яких можна виділити відомих зарубіжних вчених, науковців та дослідників, таких як: Еверетт Шостром, Зигмунд Фрейд, Дональд Віннікотт, Отто Кернберг, Джордж Міллер, та інші. Зробили свій внесок у тому числі й вітчизняні науковці, серед яких можна виділити Ірину Юріївну Зязюн, Тетяну Михайлівну Титаренко і Любов Дмитрівна Чепелєва. Починаючи від теорій чи моделей і закінчуючи конкретними методиками та дослідженнями – кожен з важливих етапів вивчення даного явища пов’язаний з діяльністю перелічених вище видатних осіб.

Втім, наукові дискусії щодо трактування нарцисизму і специфіки впливу різних його форм на особистість людини свідчать про потребу заповнити існуючі теоретичні прогалини, зумовлюючи необхідність

подальшого вивчення цього явища і, відповідно, актуальність цієї наукової роботи.

О**б'єкт** даного дослідження – особистісні особливості**.**

Предмет дослідження – домінуючі прояви нарцисизму та особистісних рис особистості.

Мета: здійснення теоретичного аналізу та емпіричного вивчення особливостей нарцисизму та особистісних характеристик в осіб юнацького віку.

Для реалізації мети наукової роботи, були запропоновані наступні завдання:

1. Розглянути та проаналізувати теоретичні відомості, наукові підходи та моделі вивчення поняття «нарцисизм».
2. Дослідити особливості нарцисизму в досліджеваних.
3. З'ясувати ключові особистісні характеристики в осіб юнацького віку.
4. Описати отримані результати дослідження та сформувати висновки.

Відповідно до завдань, нарцисизм в даній роботі пропонується розглядати не лише як явище у всій повноті своїх структурних особливостей та форм, а й як соціокультурний феномен.

Для дослідження ми підібрали комплекс взаємодоповнюючих надійних методик:

- «Нарцисичний особистісний опитувальник (NPI)»;
- «Шкалу неадаптивного прихованого нарцисизму (MCNS)»;
- методику дослідження локусу контролю Дж.Роттера;
- «П'ятифакторний особистісний опитувальник Р.МакКрае, П.Кости («Велика п'ятірка»)»;
- статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою кореляційного аналізу за Ч.Спірменом.

Структура магістерського дослідження. Ця робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаної для написання роботи наукової літератури. Дослідження ми проілюстрували 9-ма таблицями та 6-ма рисунками. Загальний обсяг магістерської роботи складає 62 друковані сторінки.

РОЗДІЛ 1
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ВИНИКНЕННЯ, ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯВИЩ НАРЦИСИЗМУ І НАРЦИСИЧНОГО РОЗЛАДУ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Причини виникнення нарцисизму та його основні форми

Нарцисизм як феномен може створювати хибне враження доволі зрозумілого та вивченого явища, але за простотою звичного трактування [4] приховано надзвичайно комплексний конструкт, вплив якого на особистість людини може варіюватись від абсолютно деструктивного до сприятливого і конструктивного. Вперше, поняття «нарцисизму» у науковій літературі з'явилось завдяки праці англійського вченого Х. Елліса. Саме він зумів виокремити та описати специфічну форму поведінки яку в подальшому ототожнював зі схожою поведінкою героя однойменного міфу [10]. Оскільки нарцистичний тип поведінки безпосередньо пов'язували з наявністю егоїстичних ціннісних орієнтацій особистості - він закономірно привернув увагу представників психоаналітичного напряму психології [1], які почали активно вивчати дане явище. Запропоноване психоаналітиками бачення базувалось на ідеї існування так званого «початкового нарцисизму»: коли дитина ще з моменту народження має спрямованість виключно на власні екзистенційні (як фізіологічні, так і емоційні) потреби, незважаючи при тому на аналогічні потреби і інтереси чи ситуації батьків або ж інших людей навколо. Такі погляди, врешті, знайшли відображення у вигляді концепції З. Фрейда, в межах якої нарцисизм розглядається як стан специфічної концентрації інтересів людини на ній самій. Разом з тим, Фрейд перший на той час пропонує класифікувати нарцисизм відповідно до його ознак, виділяючи здорову (яку ще прийнято називати нормальною чи особистісною) і клінічну (патологічну) варіації. Саме здоровий нарцисизм, на думку науковця, є одним з каталізаторів формування особистості та входить до

числа ключових умов оптимального розвитку особистості [41]. З даним твердженням погоджувались й інші науковці, зокрема О. Кернберг та Х. Кохут [45]. Акцентуючи увагу на ранніх етапах виникнення нарцисизму, вони запропонували перелік трьох основних нарцисичних потреб дитини, ігнорування чи надмірне стимулювання яких може суттєво вплинути на нормальний розвиток чи стати причиною виникнення вразливості пов'язаної з подальшим формуванням нарцистичного розладу:

1. Дитина потребує підтвердження своєї важливості;
2. Необхідність бачити в батьках еталонних дорослих;
3. Можливість дитини знаходити спільні ознаки зі значимими ідеальними дорослими.

Відповідний підхід поділяла переважна більшість дослідників [19], трактуючи нарцисизм здебільшого як психологічний феномен, формування якого спонукає завдана батьками нарцистична травма. Основою для виникнення такого типу травми часто може ставати знецінення значимості дитини чи нехтування її переживаннями, бажаннями та емоціями. Цей вид травматичного виховання прийнято називати нарцистичним розширенням, суть якого полягає у намаганнях батьків максимально наблизити дитину до спроектованого ними ідеального образу. Внаслідок цього, розуміння власної важливості у дитини виникає лише в контексті виконання такої діяльності, що схвалена значимими дорослими. Нерідко особисті бажання і вподобання дитини не співпадають з тими, за які вона отримує позитивне підкріплення у вигляді уваги, піклування, любові чи схвалення. Зазвичай, у такому випадку, відносно власних актуальних емоції та потреб чи бажань буде спрацьовувати механізм компресії через страх бути відштовхнутим за невідповідність до очікувань [23]. Надалі, як стверджує Д. Віннікот, стає можливим розвиток повноцінного компенсаторного «Я» з переорієнтацією особистості виключно на зовнішні оцінки від інших людей. Структура такого «Я» надто крихка та вразлива, тому на його протекцію витрачаються значні зусилля: поступово формуються два радикально протилежні новоутворення пов'язаних зі

ставленням до себе «Я – всесильний» (демонструється всім оточуючим) та «Я – жалюгідний» (містить всі приховані від навколишнього світу переживання, емоції, тощо). В той же час, страх викриття цієї «жалюгідності» викликає у нарцистичної особистості страждання через постійну тривогу, провину (яка потім проектується на навколишніх людей), та часткову втрату здатності регулювати власну самооцінку без повного орієнтування на оточуючих. Згідно з роботами Кернберга [43], така ситуація виховання здатна створити низку чинників, котрі можуть визначати подальшу форму та інтенсивність нарцисичної поведінки чи навіть потенційного нарцисичного розладу. В умовах травматичного виховання зазвичай відбувається фіксація деструктивних рис нарцисизму, натомість чинники зумовлені відсутністю одного з батьків чи наявністю відчуття нестачі повноцінної сім'ї – радше призведуть до закріплення проявів нарцисизму характерних для його здорової форми.

В свою чергу, патологічна форма нарцисичного розладу супроводжується переліком особливостей які згодом призводять до специфічної ситуації існування, коли збереження певного, достатнього рівня самооцінки та самоповаги особистості можливе лише за умови повного і систематичного підживлення від оточуючих, соціуму, тощо. Механізми контролю самооцінки тепер належать іншим і викликають парадоксальну конфліктну ситуацію, коли особа вважає себе кращою від оточуючих, проте потребує їх і залежить від їхнього схвалення та оцінки [38]. Розглядаючи подібні ситуації у своїх роботах, Н. Мак – Вільямс пропонує виділяти два характерних види такої нарцисичної потреби – приховану і стійку. Вона стверджує, що нарцисичний розлад здатен виражатись у вигляді низки різноманітних проявів, серед який найбільш часто зустрічаються схильність до маніпуляцій та осуду, відсторонення від оточуючих, надмірна самовпевненість, понижений рівень прояву або ж відсутність емпатії, тощо. Для такої особи потреба в увазі, любові та захопленні стає основною, адже у неї виникає постійна стурбованість щодо «правильного» сприйняття їхнього

образу іншими людьми. Ця стурбованість нерідко знаходить відображення у вигляді мрій про свою величність чи неймовірні досягнення, адже за таких обставин відбувається ліквідація «жалюгідного «Я»», а з ним і постійна тривога та необхідність працювати над його маскуванням [20]. Е. Шостром, американський психолог та прихильник гуманістичного напряму психології який займався активним вивченням специфіки даної ситуації, стверджує, що при наявності патологічного розладу людина задля реалізації наведених вище потреб вдається саме до руйнівних методів експлуатаційної взаємодії з оточенням. Науковець характеризує таку людину як «особу, чия поверхнева ерудиція використовується з метою справити враження на інших і контролювати їх». Для збору необхідної інформації, на думку науковця, така людина здатна використовувати будь-які методи та засоби, адже всі інші сприймаються лише як «інструменти» за допомогою яких закривається конкретна потреба.

Відповідно, Шостром розглядає яскраво виражену маніпулятивну поведінку як одну з ключових ознак патологічного нарцисизму, адже саме у схильності до маніпуляцій дослідник бачить відображення основної екзистенційної проблеми нарциса у вигляді відсутності довіри до себе самого. Шостром пояснює, що не маючи здатності повноцінно покладатись на власні сили особа починає шукати підтримки в інших людях, яким вона, врешті-решт, також не здатна повноцінно довіряти. Через це, патологічний нарцисизм змушує людину перебувати у гострому пролонгованому внутрішньо-особистісному конфлікті між прагненнями бути незалежним і вільним [7] та необхідністю мати опору серед оточення та бути потрібним. Намагаючись уникнути стану постійної напруги та тривоги через недовіру, нарцис знаходить єдиний правильний, на його думку, вихід: шляхом маніпулятивного впливу [14] підкорювати і контролювати осіб, завдяки чому він почувається більш захищеним та може дозволити собі частково довіряти «підконтрольним» особам і покладатись на них. Натомість, закривати наявні потреби не вдаючись до маніпулятивних методів для патологічного нарциса

може бути вкрай важким завдання, адже світосприйняття такої людини формується на основі її власних викривлених почуттєвих і мисленнєвих процесів, внаслідок чого втрачається об'єктивний зв'язок із зовнішнім світом. Все навколо ними сприймається через призму властивих конкретній особі психічних процесів, що значно ускладнює здатність розуміти процес формування здорових міжособистісних стосунків, не кажучи вже про їхнє безпосереднє створення. Врешті, це закономірно стає причиною повної самотності [2] нарцисичної особи і в подальшому підштовхує її до уникнення такої ситуації будь-якою ціною.

Отже, враховуючи наведені вище теоретичні відомості, можна виділити декілька важливих в контексті даної наукової роботи, тез:

1. Представники психоаналітичного методу психології розглядають нарцисизм у його здоровій формі як важливий етап в процесі розвитку будь-якої особистості [46];

2. Нарцисизм, значною мірою, прийнято вважати феноменом пов'язаним саме з психологічними чинниками, хоча все ж існує низка досліджень які виділяють генетику як одну з можливих причин його виникнення;

3. Особливості батьківської сім'ї та виховання відіграють важливу роль у появі та закріпленні нарцисичних рис, які в подальшому можуть поступово сформувати основу для виникнення однієї з форм нарцисизму – здорової або клінічної;

4. Патологічна форма нарцисичного розладу характеризується низкою яскравих особливостей, серед яких чітко виділяється необхідність особи завдяки маніпуляціям отримувати контроль над іншими людьми аби таким чином мати змогу нівелювати вплив наявної екзистенційної проблеми [31].

Незважаючи на існування вагомих причин сприймати нарцисизм як джерело специфічної роботи психічних функцій та дефіциту соціальних навичок, все ж можна констатувати його сприятливий вплив на здатність підтримувати позитивний образ сприйняття себе, що відіграє вкрай важливу роль у повноцінному формуванні особистості [11].

1.2. Причини поширення неклінічного нарцисизму та його роль у житті сучасної людини

Протягом останніх років дедалі більше уваги приділяється вивченню нарцисизму як соціального явища, оскільки науковці констатують наявність сприятливих чинників для його поширення та розвитку в умовах сучасного світу. Серед конкретних причин виникнення такої ситуації часто виділяють наступні:

- В умовах стрімкого та постійного технологічного розвитку утворилась соціокультурна прірва, яка перешкоджає виникненню безпосередніх змістовних міжособистісних комунікацій і взаємодії. За таких обставин реалізація та позитивне підкріплення нарцисичної потреби суттєво спрощується завдяки соціальним мережам та можливості створити і підтримувати яскравий, привабливий образ.
- Наявна у соціумі орієнтація на впливових і успішних знаменитостей та матеріальні цінності створює хибне переконання про ключові компоненти таких досягнень. Пріоритетними стають самовпевненість, зовнішність, завищена самооцінка та низка інших аспектів які поступово сприяють формуванню нарцисичних ознак [21].
- Індивідуалістичність культури безпосередньо впливає на світосприйняття людини та диктує їй необхідність егоцентричного підходу як найбільш ефективної стратегії досягнення особистісних цілей [54].

Однак, вказані вище причини зумовлюють здебільшого доволі специфічні форми прояву нарцисизму, які характеризуються відсутністю патологічних ознак явища. Тому, вивчення саме здорової форми нарцисизму, з огляду на сучасні соціокультурні тенденції, можна вважати цілком закономірним шляхом розвитку досліджень даного напряму. Така кількість уваги до даного явища зумовлена здебільшого тим, що окремі механізми навіть даного розладу можуть ставати конструктивними, стимулюючи

людину до розвитку і досягнення різноманітних успіхів [22]. Одне з найбільш масштабних сучасних досліджень на цю тему було проведено у 2021 році, в Державному університеті штату Огайо доктором наук Софі К'єрвік та професором психології Бредом Дж. Бушменом. Розглянувши та проаналізувавши близько 437 наукових досліджень (з загальною кількістю у 123043 респонденти) які стосувались тематики неклінічного нарцисизму, дослідники запропонували підхід у якому дане явище розглядається як розуміння особою її власної цінності та значущості [44]. Вони пояснювали це тим, що здоровий нарцисизм особистості є безперервною шкалою на якій знаходиться кожна конкретна особа, демонструючи певні нарцисичні риси відповідного рівня у тій чи іншій ситуації. Науковці пояснюють це впливом так званої нарцисичної регуляції [16], яка реалізовується у вигляді підтримки афективного балансу структури відповідальної за збереження цілісності і стабільності «Я» [15] та відчуття власної особистісної самоцінності, яке зазвичай стоїть в основі системи сприйняття світу та взаємодії з ним [3]. Через це, як зазначає С. Соколов, зумовлену нарцисизмом регуляцію можна розглядати не лише як універсальну, а й навіть необхідну умову розвитку повноцінної і психологічно здорової особи.

Тому, так звану «здорову» форму нарцисизму вчені розглядають як специфічний і доволі універсальний механізм саморегуляції, який направлено в сторону наповнення, зберігання і захисту цілісної структури та стабільної роботи позитивно забарвлених афективних реакцій та уявлень людини щодо себе [18]. Такий нарцисизм можна навіть назвати оптимальним, адже це доволі гармонійний стан, котрий інтегрується у цілісний конструкт особистості та забезпечує своєрідний спосіб самосприйняття та світосприйняття через призму самовпевненості і інших станів безпосередньо пов'язаних з нарцисизмом. Завдяки цьому, особа опиняється під впливом низки сприятливих для загального психологічного благополуччя чинників, адже навіть сам по собі високий рівень впевненості і відчуття стабільності вже є важливим каталізатором особистісного розвитку та успішної соціальної

адаптації. Відповідні ідеї науковців отримали своє підтвердження і на емпіричному рівні: у присвячених даній тематиці дослідженнях було встановлено, що респонденти з високим рівнем показника «здорового» нарцисизму менш схильні до депресії та різноманітних проявів нейротизму. Окрім того, згідно з дослідженнями Ю.В. Свинаренко, такий вид нарцисизму [28] за певних умов може слугувати каталізатором формування екстравертованого типу особистості та надійних міжособистісних зв'язків [29].

В той же час, неклінічний нарцисизм при надмірному його прояві здатен чинити в тому числі й негативний вплив на особистість, її життя [39] та взаємодію з соціумом. Вважається, що можна виокремити одразу дві або і більше (в залежності від конкретного наукового підходу) форми вираження такого нарцисизму. Найбільш часто можна зустріти розподіл на грандіозний і чутливий нарцисизм, які можна охарактеризувати як крайні неклінічні варіації даного розладу. Під поняттям грандіозного нарцисизму прийнято розуміти поведінкові прояви, які характеризуються домінантністю, прагненням отримувати перевагу і контроль над іншими та надмірно завищеною самооцінкою. Найяскравіше цей тип нарцисизму проявляється у ситуаціях де особа намагається привертати увагу чи доводити або демонструвати власну статусність задля реалізації потреби у загальному захопленні збоку інших, в результаті чого поведінка набуває характерних ознак у вигляді надмірних егоїзму та самовпевненості, зарозумілості, у поєднанні зі спробами маніпулювати та експлуатувати.

Незважаючи на те, що така поведінка сама по собі є доволі деструктивною, та все ж в контексті повсякденних життєвих ситуації і потреб деструктивного нарциса - виявляється доволі ефективною, про що свідчать відповідні дослідження. В одному з них автори припустили, що грандіозні нарциси з більшою ймовірністю займатимуть вакантні лідерські ролі в групових дискусіях та інших схожих видах міжособистісної взаємодії [25]. Провівши три емпіричних дослідження, науковці дійшли висновку про

зв’язок між даним типом нарцисизму та активним прагненням і здатністю здобувати лідерську чи керівну позицію [51]. Нерідко саме грандіозні нарциси будують успішну і фінансово вигідну кар’єру, стають керівниками великих організацій і загалом досягають значних особистісних висот у житті. Намагаючись пояснити цей парадокс, науковці запропонували розглядати нарцисичне лідерство в контексті його «світлої» та «темної» сторін, зокрема Розенталь та Піттінскі у своєму аналізі особливостей нарцисичного лідертсва вказують на властиві таким особам ключові компоненти ефективного керівника [26]: харизматичність та специфічний погляд на ситуації і речі. Особливо ефективно нарцисичні лідери, завдяки притаманній їм самовпевненості і сміливості, можуть проявляти себе в ситуаціях що потребують радикальних змін [53]. Наприклад, при проведенні дослідниками низки наукових спостережень було встановлено, що такі лідери охоче інвестували ресурси в новітні технологічні розробки і проєкти, а також практикували агресивне розширення підконтрольних компаній і здійснювали відповідні придбання з метою збільшення своєї частки в межах глобального ринку [35].

Втім, варто розуміти, що навіть перебуваючи в сприятливих для себе особистих та професійних умовах, негативна сторона даного розладу може спричинити чимало проблем як для самої особи, так і для тих з ким вона взаємодіє. Схильність до нехтування інтересами інших осіб, працівників чи членів команди здатна негативно вплинути на ефективність діяльності (про що свідчить чимало досліджень) тих структур, в яких грандіозний нарцис безпосередньо виконує управлінську діяльність. Про це, зокрема, йдеться у дослідженнях М. Габріель [42], а також Дж. Міллера [49], котрі спробували пояснити яким чином особливості психічних процесів людини з грандіозним типом нарцисизму здатні призводити до прийняття хибних рішень. Як виявилось, надмірна самовпевненість такої людини створює оманливе переконання щодо її власної особливої компетентності, розуму, креативності, тощо. Їхня віра у свою унікальність змушує вважати свої ідеї кращими та

цікавішими, створюючи ілюзію здатності знаходити вирішення для найскладніших і найбільш комплексних проблем [52]. Насправді ж, чимала кількість досліджень лідерських та інтелектуальних якостей вказує на те, що насправді в такої особи показник відповідних навичок зазвичай знаходиться на середньому, або ж навіть на нижчому рівні у порівнянні зі звичайною людиною.

Враховуючи наявність у грандіозних нарцисів стійкої мотивації знаходити підтвердження власної унікальності шляхом досягнення тих чи інших результатів – вони більш чутливі до навіть незначного успіху та схильні ігнорувати невдачі чи ризики [12]. Відповідно, у тих випадках які змушують пересічну особу обдумати ситуацію і відмовитись від ризикованої авантюри, грандіозний нарцис охоче прийме у ній участь засліплений мріями про можливу велич. Також, особа з таким типом нарцисизму часто може демонструвати відверту ворожість до інших, особливо якщо вважає їхнє ставлення до себе невідповідним до власного бачення статусу та незамінності. Поступово сукупність наведених вище ознак та поведінкових особливостей закономірно змусила науковців сумніватись в здатності позитивного боку грандіозного нарцисизму чинити відповідний сприятливий вплив у достатній мірі аби він вважався значущим. Наприклад, Браун, проаналізувавши наявні дослідження та літературу, констатує доволі малу кількість переваг нарцисичного лідерства, натомість надто багато проблем та неоднозначних ситуацій які фактично можуть загрожувати існуванню компанії під керівництвом нарциса. Одне з досліджень у сфері економіки показало, що керівники-нарциси мають схильність використовувати сумнівні методи ведення обліку бухгалтерії, приховувати доходи, використовувати різноманітні шахрайські схеми, тощо. В той час коли для самого нарциса подібні методи виглядають цілком виправданими в контексті навіть короткотривалого успіху [17], то для решти осіб та організації загалом такий підхід може виявитись фатальним.

Таким чином, грандіозний нарцисизм в залежності від кожної конкретної ситуації та особи може вирізнятись як позитивним впливом, так і різко негативним [58], що унеможливлює появу єдиної однозначної оцінки даного явища серед науковців.

Натомість, нарцисизм у своїй вразливій формі передусім характеризується наявністю надмірної чутливості і невпевненості у своїх можливостях. З одного боку, для такої форми все ще властиві несвідомі почуття пов'язані з прагненням величі та мрії і фантазії про різноманітні видатні досягнення, але з іншої сторони – спостерігається цілком усвідомлена відсутність віри в себе, нестача ініціативності, відчуття своєї неповноцінності і безпорадності [27]. Часто поміж особистісних якостей такого нарциса можна помітити високий рівень тривожності пов'язаний зі страхом втрати зв'язків та стосунків побудованих з оточуючими людьми [5], адже лише завдяки їхній наявності нарцису вдається підтримувати звичний роздутий формат «его». Через це вразливий нарцис гостро переживає моменти які стосуються критики в його адресу і застосовує низку захисних реакцій направлених на соціум з метою уникнення таких ситуацій [32]. Окрім того, вразливі нарциси мають схожу з грандіозними тенденцію до маніпулятивної і експлуатаційної поведінки та яскраво виражені владні амбіції. Типові для вразливого нарциса характерні ознаки та поведінкові патерни представлено у таблиці нижче:

Таблиця 1.1

Поведінкові ознаки вразливого нарциса

Типові ознаки	Типова поведінка і наслідки
Відсутність чіткої самоідентифікації	Особи з вразливим типом нарцисизму відчувають труднощі при спробах збагнути та проаналізувати власні потреби і емоції, що негативно позначається

	на їхньому процесі самоідентифікації. Нездатність розпізнати власну ідентичність створює постійні відчуття розгубленості і гнітючої пустоти, позбутись яких буває вкрай важко.
Низька толерантність до критики	Втрата здатності адекватно сприймати критику, в тому числі конструктивну, практично позбавляє вразливого нарциса можливості отримувати зворотній зв’язок від інших осіб та унеможливлює ситуації в яких такий тип взаємодії використовується як інструмент особистісного зростання.
Гостра потреба у зовнішній валідації	Вразливий нарцис постійно відчуває необхідність отримувати підтвердження власної значимості збоку оточення та соціуму, втім якщо особі не вдається отримати бажане схвалення та увагу – у неї виникає стійке відчуття тривоги, беззахисності і безпорадності.
Схильність до заздрощів та ревності	Притаманна таким особам направлена на оточуючих ревність та заздрість може ставати причиною виникнення деструктивних форм

	конкурентної поведінки та надмірної кількості негативних порівнянь, що значно ускладнює формування зв’язків з оточуючими.
Нездатність будувати стійкі зв’язки	Надмірна зосередженість на собі заважає налагодженню міжособистісних зв’язків такої особи з оточуючими її людьми. Відсутність повноцінної комунікації згодом стає причиною відчуття ізольованості від решти.
Складнощі при встановленні особистих меж	Дана форма нарцисизму негативно впливає на здатність людини встановлювати особистісні межі при взаємодії з іншими [6]. Це часто може призводити до випадків коли навіть здорові потреби і бажання вразливого нарциса справді ігноруються, що врешті створює гострі конфліктні ситуації.
Звинувачення інших у своїх невдачах	При невдалих спробах досягнути певних результатів, вразливий нарцис нерідко вдається до звинувачування інших та перекладання провини за невдачу саме на них. Такий підхід позбавляє нарциса необхідності пошуку об’єктивних пояснень наявної

	невдачі [9].
Страх самотності	Глибокий страх залишитись самотніми, непотрібними чи бути покинутими підштовхує цей вид нарциса до проявів власницької поведінки чи надмірного нав'язування з метою позбавити інших нагоди покинути таку особу [8].

Професор філософії та психотерапевт Дж. Серл у своїх роботах загалом описує вразливих нарцисів як осіб доволі замкнутих, несміливих і вкрай чутливих до відмов у професійній чи особистій сфері. Сприймаючи це як особисту образу чи приниження власної гідності, вразливий нарцис може демонструвати раптові спалахи агресії [57] чи застосовувати інші захисні механізми які вважатиме доцільними у даній ситуації. Така модель поведінки (як і першопричини формування в особи саме вразливої форми нарцисизму) на думку науковців може бути пов'язана зі зневагою чи знущаннями у дитячому віці, проте не виключається і роль впливу більш широкого спектру додаткових зовнішніх чинників, таких як культура, медіа, тощо. Оскільки такий набір різноманітних джерел впливу створює вагомі труднощі для точної і повної ідентифікації причин, то загальноприйнятої теорії у наукових колах поки не запропоновано. Наприклад, в одному з підходів причиною виникнення даного явища пропонують вважати комплексний вплив низки біологічних та генетичних вразливостей у поєднанні з надмірним і безпідставним, не підкріпленим реальними заслугами, захопленням батьків дитиною. В межах інших підходів основними причинами виділяють вже вплив який здійснюють соціокультурні чинники, оточення, тощо. Врешті, незалежно від виділеної у конкретній роботі основної причини – важко

заперечувати, що саме вона у більш зрілому віці призвела до стійкої акцентуації людини на своїх потребах і бажаннях.

1.3. Основні теоретичні моделі вивчення структури нарцисизму

Також, варто розуміти, що навіть попри наявність доволі чіткої різниці при порівнянні головних ознак грандіозного і вразливого нарцисизму – такий двохфакторний розподіл чіткого розуміння самої структури даного явища науковцям не дав, що надалі змусило їх шукати відповіді у вигляді створення більш комплексних, багатофакторних моделей. Серед них найбільш поширеною та популярною в сучасних наукових колах вважається запропонована Джошуа Міллером модель. Головна її особливість полягає в можливості розглядати нарцисизм в форматі ієрархічної структури, де на другому рівні розташовуються якраз вразлива та грандіозна форми нарцисизму, тоді як наступний рівень містить в собі їхні специфічні структурні особливості і різноманітні варіації, котрі в свою чергу поділяються ще на три додаткові форми. До них належать: нарцисична невротичність, наполеглива екстравертованість та міжособистісне протистояння (яке ще називають антагонізмом) [47].

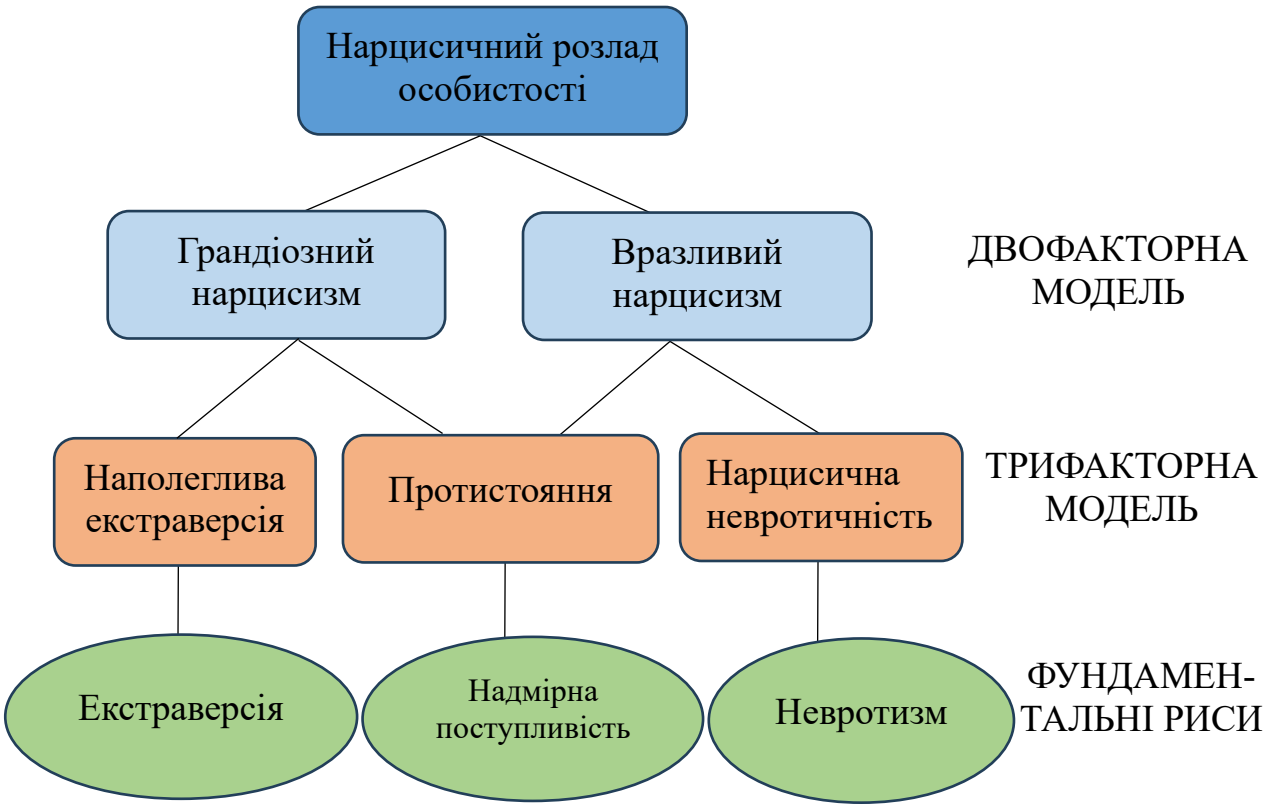
Відповідно, наполеглива екстраверсія прослідковується в структурі грандіозного нарцисизму і безпосередньо пов’язана із завищеною самооцінкою і прагненнями влади, могутності, суттєвих успіхів та пов’язаних з ним елементів життя. Наступний елемент третього рівня, а саме нарцисичний невротизм, знаходить своє чітке відображення у поведінці та почуттях вразливого нарциса, зокрема в його постійних сумнівах, невпевненості і надзвичайній чутливості до критики та зауважень. Часто при високому рівні невротизму особа намагається активно приховувати всі наявні недоліки, намагаючись впоратись зі страхом їхнього можливого виявлення.

Згідно з даним підходом, саме невротизм відповідальний за настільки вразливе сприйняття всього, що нарцис може трактувати як прояви неповаги, глузування чи будь-які інші способи знецінити його досягнення і честь [48]. В той же час, поки попередні складові третього рівня відносяться до різних форм нарцисизму, то його антагоністична форма може проявлятись в поведінці як грандіозних, так і вразливих нарцисів. У таких осіб, при підвищеному рівні потреби в протистоянні часто присутнє стійке переконання у власній особливості і перевазі над іншими, тому в якості привілею вони можуть дозволяти собі навіть явну експлуатаційну поведінку, а ситуації де їхня особливість ставиться під сумнів можуть стати причиною відкритої агресивної конфронтації [34].

Отже, запропонована Міллером модель з використанням трьохфакторного підходу до вивчення нарцисизму демонструє комплексність і багатогранність даного явища, форми якого мають своєрідні структурні та функціональні особливості які проявляються в залежності від ситуації та не обмежуються типовими класичними самозакоханістю та жагою до влади. Наочно дану модель можна зобразити таким чином:

Таблиця 1.2

Двохфакторна ієрархічна модель нарцисизму за Дж. Міллером

Незважаючи на свою функціональність і відносну доступність, деякі сучасні вчені критикували її через відсутність у ній вже описаних раніше форм притаманних для грандіозного нарцисизму. В подальшому, завдяки спробам науковців розробити більш точний підхід, виникла модель яка для класифікації відповідних рис даного явища містила в собі вже чотири фактори: наполегливий, антагоністичний, невротичний і колективний нарцисизм. В межах даної моделі наполегливий і колективний нарцисизм складаються з бажань особи постійно приковувати до себе увагу і отримувати визнання, славу та похвалу. Варто зазначити, що відмінності цих двох форм одна від одної полягають в обранні стратегії поведінки самоствердження: у першому випадку це екстраверсія, натомість колективна форма зумовлює просоціально спрямовану поведінку. Антагонічний нарцисизм, аналогічно до відповідної форми в трьохфакторній моделі, складений з уявлень про свою виключну особливість, ефективність та інші аспекти які дають таким особам моральне право почуватись кращими від інших та нав’язувати їм свій контроль. Остання форма також має багато спільного зі звичним трактуванням невротичного нарцисизму і характеризується виразним бажанням обирати та реалізовувати виключно захисні поведінкові стратегії задля задоволення наявної потреби схвалення оточуючими. Прихильники даного підходу вважають, що окремо кожна з наведених вище форм пояснює та описує певні різновиди нарцисичної особистості та може використовуватись як зразок для виявлення неклінічної варіації нарцисизму, натомість їхнє поєднання разом створює цілісну картину структури нарцисизму як явища.

Попри те, варто зазначити, що і чотирьохфакторна модель не задовільнила всіх скептиків, свідченням чого можуть слугувати постійні спроби доповнити та розширити існуючі уявлення про особливості внутрішньої організації нарцисизму та його структури загалом. Оскільки спершу нарцисизм розглядався переважно як структурно цілісна риса,

властивість чи тип особистості, а висновки про нього базувались здебільшого на клінічних спостереженнях, то відсутність у неклінічних досліджуваних вибірках деяких характерних поведінкових проявів (як от емоційна відстороненість чи відсутня емпатія) зумовила появу доволі широкого простору для теорій пов'язаних з неклінічною формою нарцисизму. У зв'язку з цим, можна виокремити декілька важливих пунктів теоретичної та практичної проблематики які досі потребують додаткової уваги вчених:

- Комплексність нарцисизму як особистісної риси з доволі гнучким і варіативним конструктом значно ускладнює емпіричне дослідження понять пов'язаних з проявами його неклінічної форми [33].
- Наявність великої кількості теоретичних підходів зумовлює відсутність чіткого системного бачення шляхів вивчення проблематики та єдності у трактуваннях отриманих результатів, що в свою чергу значно ускладнює розуміння та дослідження структури нарцисизму як явища.
- Схильність респондентів вдаватись до маніпуляцій чи навіть хибно розуміти власні емоції і стани негативно впливає на можливість інтерпретації отриманих результатів.

Саме тому, науковці починають частіше вдаватись до міждисциплінарних підходів та необхідності доповнювати наявні знання щоб адаптуватись до викликів та труднощів у своїх намаганнях вивчати феномен поширення нарцисизму в динамічних реаліях сьогодення.

1.4. Ключові відмінності нарцисизму та нарцисичного розладу особистості

У житті сучасної людини нарцисизм дедалі часто починає займати помітне місце і поступово втрачає своє різко негативне забарвлення [13]. Специфіка сучасного міжособистісного спілкування поступово розмиває і без того вкрай тонкої межі понять «нарцисизму» і «нарцисичного розладу особистості», диктуючи необхідність пошуку додаткових точок диференціації даних понять. Через це, в межах даної наукової роботи нарцисизм вивчається нами не лише в контексті його проявів та форми, а й конкретного впливу на життя та діяльність людини.

Якщо у класичному його розумінні нарцисизм розглядають як специфічний набір особистісних рис, котрі диктують певну егоїстичну модель поведінки яка зазвичай не потребує додаткового втручання фахівців, то нарцисичний розлад особистості (або НРО) вирізняється гострою потребою в підтриманні власного ідеалізованого образу завдяки використанню внутрішніх та зовнішніх джерел валідації [37]. Базуючись на поведінкових особливостях людини з нарцисичним розладом особистості, Американська психіатрична асоціація виділила низку ознак [50], що яскраво характеризують таку особу та дозволяють розпізнати даний розлад. До таких ознак належать:

- Гіперболізоване відчуття власної важливості
- Захопленість мріями про беззаперечну владу та могутність
- Понижена чи відсутня здатність до співчуття та співпереживання
- Стійке переконання в своїй особливості
- Надмірна нахабність і провокативність
- Необхідність відчувати привілейованість
- Потреба викликати захопленість собою
- Експлуатаційна поведінка в міжособистісних стосунках
- Заздрощі до успіхів та досягнень інших людей

Зазначається, що стійка присутність мінімум п’яти з наведених вище характеристик протягом тривалого часу (хоча би шість місяців) може слугувати індикатором наявності нарцисичного розладу особистості [40]. Навіть зважаючи на те, що в кожній з наведених вище ознак прослідковується той чи інший механізм або інструмент задоволення патологічних нарцисичних потреб, їхня реалізація слугує лише як тимчасовий спосіб впоратись з іншими проблемами пов’язаними з даним розладом. Відповідно, дуже часто така людина страждає через неадекватно завищені вимоги до себе та своєї діяльності і почувається нікчемною через нездатність відповідати таким вимогам. На спроби досягнути цього «еталонного образу» особа тратить колосальну кількість зусиль і здатна нехтувати загальноприйнятими морально-етичними нормами та не звертати при цьому уваги на можливі наслідки для інших людей.

Втім, нарцисичний розлад особистості це лише один з можливих проявів даного явища. Частина з них вважається ідентифікованими та на науково підтвердженими, тоді як інші були визначені на основі певних поведінкових закономірностей і запропоновані у вигляді підходів та моделей відомими дослідниками галузі психології та психіатрії.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ РИС ТА НАРЦИСИЗМУ ДОСЛІДЖУВАНИХ

2.1. Опис вибірки та методик, застосованих у дослідженні

Для досягнення мети, реалізації завдань дослідження та перевірки справедливості висунутої в роботі гіпотези ми провели емпіричне дослідження, де ми вибіркою обрали студентів – майбутніх психологів, представників молодших (1 та 2) курсів (n = 57) Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича. Це переважно дівчата, середній вік яких коливається в межах 18,03 років. Дослідження проводилося у березні 2024 року.

Для дослідження ми підібрали комплекс взаємодоповнюючих надійних методик:

- «Нарцисичний особистісний опитувальник (NPI)»;
- «Шкалу неадаптивного прихованого нарцисизму (MCNS)»;
- методику дослідження локусу контролю Дж.Роттера;
- «П’ятифакторний особистісний опитувальник Р.МакКрае, П.Кости («Велика п’ятірка»)»;
- статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою кореляційного аналізу за Ч.Спірменом.

Коротко опишемо використані нами методики.

Нарцисичний особистісний опитувальник (NPI)

Даний опитувальник у 1979 році створили науковці Р.Н. Раскін та С.С.Холл. пізніше він був удосконалений. Методика призначена для діагностики у респондентів рівнів прояву особистісного грандіозного / явного нарцисизму (неклінічної його форми прояву).

Методика містить 40 парних тверджень запитального характеру, з яких досліджуваному слід вибрати те, яке йому підходить більше, з яким він може погодитися.

Результати за цією методикою визначаються та виражаються у відсотках, де за сто відсотків беруться усі позитивні вибори опитуваного, що відповідають нарцисичним проявам особистості. Тобто до 30 % - відповідають низькому рівню грандіозного нарцисизму, 31-65 % - середньому, 66 % і вище – високому рівню грандіозного нарцисизму особистості, відповідно до статистичної норми.

Шкала неадаптивного прихованого нарцисизму (MCNS)

Шкала неадаптивного прихованого нарцисизму створена вченими (Г.М. Хендіним, Дж.М. Чіком та П.М. Вінком) значно пізніше, у 2013 році. Власне, цей вид нарцисизму теж був відкритий психологами пізніше. Методика передбачає відповідь респондентів на 23 запитання, де необхідно виразити ступінь власної згоди з їх змістом, обравши одну із запропонованих в опитувальнику відповідей: «цілком погоджуюся», «частково згоден», «не знаю», «частково не погоджуюся», «абсолютно не погоджуюся».

Результати за цією методикою, як і за попередньою, визначаються у відсотках. Отже, до 30 % співпадінь з ключем до методики свідчать про низький рівень прояву показника прихованого нарцисизму в досліджуваного, до 65 % - є ознакою середнього рівня прояву цього показника і більше від 66 % - показником високого рівня прихованого, вразливого / неадаптивного варіанту нарцисизму.

Методика дослідження локусу контролю

Оригінальна методика (Rotter`s Internal-External locus control scale) була розроблена автором – Джуліаном Роттером у 1966 році й адаптована А.Г. Шмельовим у 1988 році. Локус контролю вважався автором відносно стійкою характеристикою особистості, що свідчить про те, як саме вона

схильна трактувати свою поведінку та дії: пояснювати її переважно зовнішніми факторами чи внутрішніми причинами, на кого в такий спосіб покладати відповідальність за вчинене.

Текст методики містить 44 парні твердження, з яких респонденту потрібно обрати одне твердження з пари.

Результати підраховуються відповідно до ключа до методики. Визначається локус контролю респондента: інтернальний чи екстернальний.

При цьому особа з екстернальним локусом контролю схильна вважати, що все в її житті більш залежне від зовнішніх обставин і причин. Тоді як людина з інтернальним локусом контролю, навпаки, переконана, що все, що стається із нею – результат впливу її власних якостей, створене нею самою. Тобто рівень суб'єктивного контролю особистості поширюється нею на пояснення власної поведінки та діяльності загалом.

При цьому 1-22 бали, набрані опитуваним, свідчать про низький рівень його інтернальності / екстернальності, а 23-44 бали – навпаки, про високий рівень його інтернальності / екстернальності. Результати, отримані досліджуваним необхідно порівняти, визначивши, наскільки саме бали за екстернальність відрізняються від його балів з інтернальність.

П'ятифакторний особистісний опитувальник («Велика п'ятірка»)

П'ятифакторний особистісний опитувальник був розроблений психологами Р.МакКрае, П.Костою до кінця 1985 року, виходячи з передбачення / думки авторів, що цих п'яти факторів цілком достатньо, щоб описати особистість і створити її психологічний портрет.

Методика складається із 75 пар протилежних за значенням тверджень, які респонденту потрібно оцінити (від + 2 балів до – 2 балів, середина – 0 балів), виражаючи ступінь своєї згоди та незгоди з ними, де + 2 бали – максимальна згоди з правим твердженням методики, а – 2 – з лівим. Для цього необхідно мислено прочитати обидва твердження та подумати, яке з

них підходить більше і наскільки. Отже, 0 можна обрати, коли жодне твердження, на думку респондента, йому не підходить.

Результати підраховуються за ключем до цієї методики, де обрані оцінки переводяться в бали від 1 до 5, причому -2 відповідає 5 балів.

Визначаються такі основні п’ять ***факторів***: І – екстраверсія (високий показник, і надалі – так само – зліва – показник, якому відповідають більше балів) – інтроверсія (цей фактор містить 5 окремих так само попарно протилежних рис: активність (11-15 балів) – пасивність (до 7 балів), домінантність – підпорядкованість, комунікабельність – замкнутість, пошук вражень – уникання нових вражень, почуття провини – його уникання); ІІ – прихильність до інших – відокремленість (окремі внутрішні фактори: прояв теплого ставлення – байдужість, співробітництво – суперництво, довірливість – підозрілість, схильність до розуміння – нерозуміння та повага до інших - неповага); ІІІ – здатність до самоконтролю – імпульсивність (окремі показники: акуратність – її відсутність, наполегливість – її відсутність, відповідальність – ненадійність, здатність до самоконтролю поведінки – імпульсивність, передбачливість – безпечність); ІУ – емоційна нестійкість– емоційна стійкість (окремі фактори: тривожність – безтурботність, напруженість – розслабленість, депресивність – відчуття емоційного комфорту; схильність до самокритики – самодостатність, емоційна лабільність – емоційна стабільність); У – експресивність – практичність (містить такі окремі фактори: допитливість, зацікавленість – консерватизм, цікавість, інтерес – реалістичність, артистизм – його відсутність, сенситивність – нечутливість, пластичність – ригідність).

За окремим фактором п’ятірки можна набрати від 15 до 75 балів. Отже: 15-40 балів відповідають низькому, 41-50 балів – середньому рівню, а 51-75 балів – високому рівневі прояву відповідного фактора за методикою «Велика п’ятірка».

2.2. Аналіз емпіричних даних дослідження

На першому етапі нашого ДОСЛІДЖЕННЯ ми використали методику «Нарцисичний особистісний опитувальник (NPI)» Р.Н. Раскіна та С.С.Холла. Методика призначена для діагностики у досліджуваних рівнів прояву особистісного грандіозного / явного нарцисизму (неклінічної його форми прояву).

Методика містить 40 парних тверджень запитального характеру, з яких досліджуваному слід вибрати те, яке йому підходить більше, з яким він може погодитися.

За результатами методики : 30 % - відповідають низькому рівню грандіозного нарцисизму, 31-65 % - середньому, 66 % і вище – високому рівню грандіозного нарцисизму особистості.

Зазначимо, що результати цієї методики, отримані нами в процесі дослідження, ми представили у таблиці нижче.

Таблиця 1.1.

Результати досліджуваних за методикою «Нарцисичний особистісний опитувальник (NPI)» Р.Н. Раскіна та С.С.Холла

№	у %	рівень	№	у %	Рівень
1	58	С	29	10	Н
2	38	С	30	25	Н
3	45	С	31	13	Н
4	70	В	32	30	Н
5	55	С	33	30	Н
6	50	С	34	32	С
7	65	В	35	58	С
8	70	В	36	80,4	В
9	68	В	37	34,8	С
10	68	В	38	35	С

11	40	с	39	33	с
12	53	с	40	50	с
13	23	н	41	37	с
14	63	в	42	21	н
15	45	с	43	68	в
16	75	в	44	40	с
17	48	с	45	40	с
18	43	с	46	63	в
19	30	с	47	10	н
20	32,6	с	48	40	с
21	38	с	49	8	н
22	15	н	50	45	с
23	23	н	51	34	с
24	53	с	52	45	с
25	63	в	53	38	с
26	45	с	54	38	с
27	53	с	55	55	с
28	45	с	56	56	с
середня	43,97895	с	57	63	в

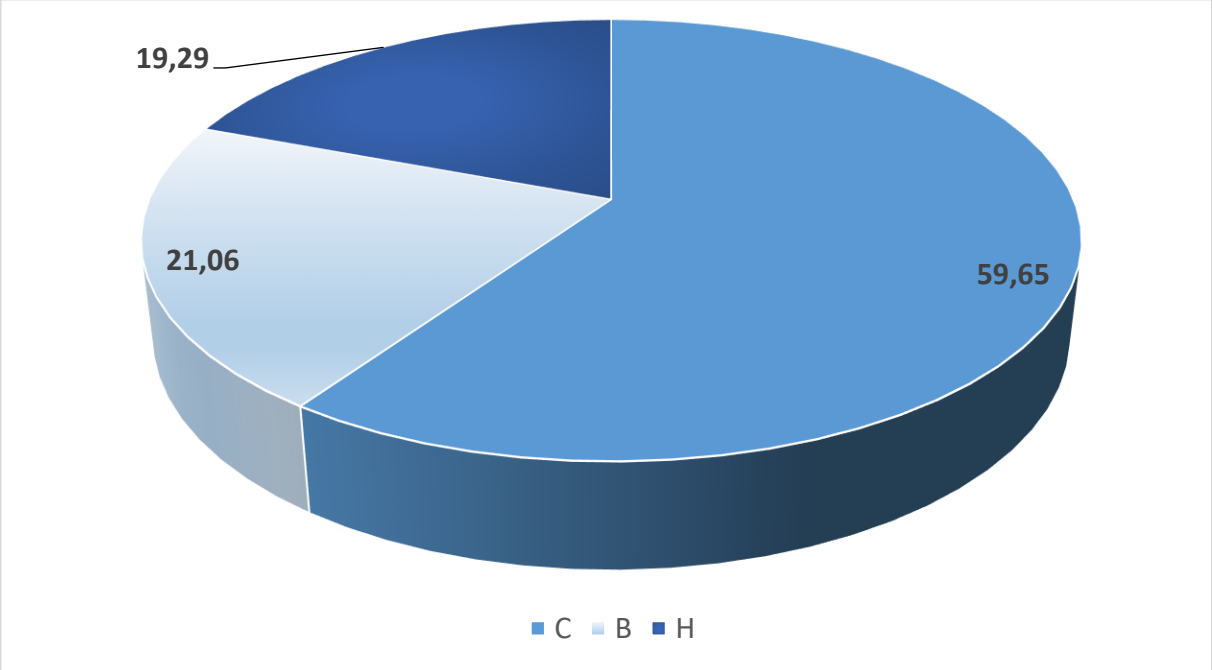
***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого.

Аналіз даних, представлених у цій таблиці, свідчать, що, за середнім показником, рівним 43,98 балів, прояви грандіозного нарцисизму по вибірці знаходяться в межах статистичної норми – середнього показника.

Подальший аналіз рівнів прояву цього показники показує:

- у переважної більшості респондентів, а це 34 студента, що відповідає 59,65 % усієї вибірки, виявлено середній показник прояву грандіозного нарцисизму;
- ще у 21,06 % опитаних вибірки діагностовано високий рівень прояву грандіозного нарцисизму;

- у решти досліджуваних, це 19,29 % вибірки, - низький рівень прояву грандіозного нарцисизму;
- наочно ми представили даний етап дослідження на такий секторній діаграмі:

***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого.

Рис.2.1. Рівні прояву у вибірці грандіозного нарцисизму (у %)

Джерело: складено автором самостійно

На наступному етапі нашого емпіричного дослідження використовувалася шкала неадаптивного прихованого нарцисизму, створена Г.М. Хендіним, Дж.М. Чіком та П.М. Вінком у 2013 році. У методиці досліджуваним пропонуються 23 запитання, відповідаючи на які їм необхідно виразити ступінь власної згоди з ними (чи незгоди), обравши одну із запропонованих в опитувальнику відповідей: «цілком погоджуюся», «частково згоден», «не знаю», «частково не погоджуюся», «абсолютно не погоджуюся».

Результати за цією методикою, як і за попередньою, визначаються у відсотках. Отже, до 30 % співпадінь з ключем до методики свідчать про

низький рівень прояву показника прихованого нарцисизму в досліджуваного, до 65 % - є ознакою середнього рівня прояву цього показника і більше від 66 % - показником високого рівня прихованого, вразливого / неадаптивного варіанту нарцисизму.

Дані, отримані нами за цією методикою, занесені до таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати досліджуваних за методикою Шкала неадаптивного прихованого нарцисизму (MCNS)

№	у %	рівень	№	у %	Рівень
1	38	С	29	43	С
2	41,3	С	30	68	В
3	38	С	31	53,3	С
4	28	Н	32	68,5	В
5	41,3	С	33	45,7	С
6	62	В	34	70	В
7	38	С	35	39,1	С
8	31,5	С	36	43	С
9	13	Н	37	45	С
10	51,1	С	38	22,8	Н
11	54,3	С	39	33,7	С
12	46,7	С	40	62	В
13	41,3	С	41	64,1	В
14	44,6	С	42	54,3	С
15	27,2	Н	43	59,8	С
16	29,3	Н	44	38	С
17	58,7	С	45	56,5	С
18	23,9	Н	46	41,3	С
19	35	С	47	51	С
20	65	В	48	19	Н

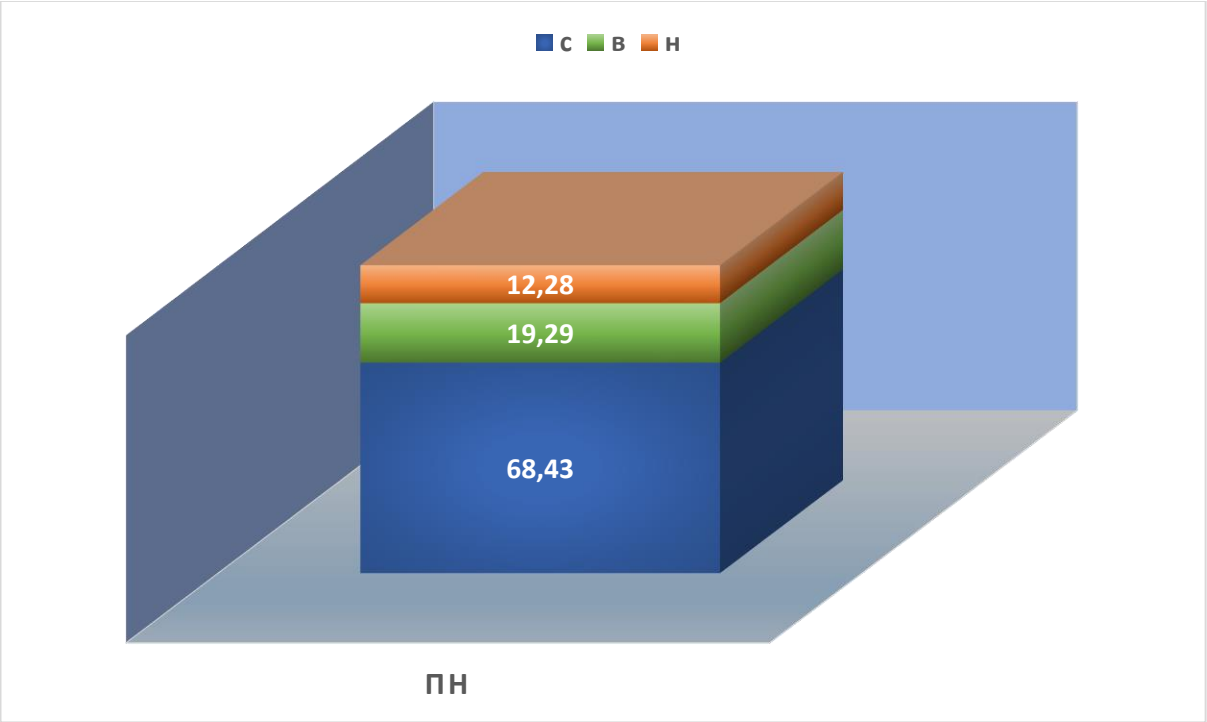
21	53,3	с	49	62	в
22	50	с	50	60	с
23	43,5	с	51	50	с
24	68,5	в	52	63	в
25	60,9	с	53	46,7	с
26	45,7	с	54	58,7	с
27	41,3	с	55	30,4	с
28	64,1	в	56	34,8	с
середня	46,82807	с	57	50	с

***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого.

Аналіз даних, представлених у таблиці вище дозволяє нам зробити такі основні висновки:

- середній показник прояву прихованого нарцисизму у досліджуваній вибірці свідчить, що вразливий нарцисизм, як і грандіозний, у вибірці представлений на середньому рівні, середня складає 46,82 бали; крім того, цей показник дещо вищий від попереднього показника (грандіозного нарцисизму), тобто досліджувані дещо більше схильні проявляти прихований нарцисизм, а не грандіозний, який є очевидним для оточуючих, а тому – небажаним;
- аналізуючи рівні прояву прихованого нарцисизму, ми виявили:
- у переважної більшості респондентів (39 опитаних, що відповідає 68,43 % усієї вибірки) виявлено середній рівень прояву вразливого нарцисизму;
- ще у 19,29 % досліджуваних, це лише дещо менше, ніж у попередньому випадку (грандіозний нарцисизм), діагностовано високий рівень прихованого нарцисизму;
- у решти вибірки ми виявили низький рівень прояву вразливого нарцисизму – в 12,28 % вибірки;

- наочно ми відобразили даний етап нашого емпіричного дослідження на такій діаграмі:

***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого.

Рис.2.2. Рівні прояву у досліджуваній вибірці прихованого нарцисизму

Джерело: складено автором самостійно

На третьому етапі свого емпіричного дослідження ми застосували методику дослідження локусу контролю, розроблену Джуліаном Роттером і адаптовану А.Г. Шмельовим.

Локус контролю вважається автором відносно стійкою характеристикою особистості, що свідчить про те, як саме вона схильна трактувати свою поведінку та дії: пояснювати її переважно зовнішніми факторами чи внутрішніми причинами, на кого в такий спосіб покладати відповідальність за вчинене.

Текст методики містить 44 парні твердження, з яких респонденту потрібно обрати одне твердження з пари, відзначивши свій вибір.

Результати підраховуються відповідно до ключа до методики. Визначається локус контролю респондента: інтернальний чи екстернальний.

При цьому 1-22 бали, набрані опитуваним, свідчать про низький рівень його інтернальності / екстернальності, а 23-44 бали – навпаки, про високий рівень його інтернальності / екстернальності. Результати, отримані досліджуваним необхідно порівняти, визначивши, наскільки саме бали за екстернальність відрізняються від його балів з інтернальність.

Отримані за цією методикою дані представлені нами у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати досліджуваних за методикою діагностики рівня суб'єктивного контролю респондентів

№	E	I	№	E	I
1	21	23	29	**27**	17
2	23	21	30	23	21
3	**29**	15	31	**25**	19
4	18	**26**	32	21	23
5	16	**28**	33	21	23
6	21	23	34	23	21
7	21	23	35	**27**	17
8	17	**27**	36	**27**	17
9	20	**24**	37	20	**24**
10	17	**27**	38	17	**27**
11	21	23	39	18	**26**
12	23	21	40	**28**	16
13	23	21	41	21	23
14	**24**	20	42	**29**	15
15	18	**26**	43	**25**	19
16	16	**28**	44	20	**24**
17	**26**	18	45	19	**25**

18	18	**26**	46	**24**	20
19	**26**	18	47	**25**	19
20	**25**	19	48	15	**29**
21	**25**	19	49	17	**27**
22	**27**	17	50	**27**	17
23	**29**	15	51	19	**25**
24	14	**30**	52	19	**25**
25	**30**	14	53	15	**29**
26	23	21	54	23	21
27	16	**28**	55	21	23
28	19	**25**	56	**24**	20
середні	21,94737	22,05263	57	**25**	19

*** Примітка. Е, І – екстернальний та інтернальний локуси контролю респондентів.

Зазначимо, що у таблиці напівжирним шрифтом ми виділили очевидне (4 та більше балів) переважання одного рівня суб'єктивного контролю особистості над іншим.

Середні показники за цією методикою дають нам можливість зробити висновок, що інтернальність дещо більш властива представникам досліджуваної вибірки, оскільки середній показник інтернальності – 22,05 балів – дещо, проте не дуже значною мірою, перевищує середній показник екстернальності – 21,94 бали. Це в цілому може свідчити, зокрема, про те, що респонденти частіше поводяться за інтернальним локусом суб'єктивного контролю чи за екстернальним залежно від тієї ситуації в якій опинилися: іноді – беручи на себе відповідальність за події власного життя, в інших випадках – вважаючи інших людей чи ситуації причиною того, що з ними відбувається.

Крім того, про це саме можуть свідчити показники досить значної частини (більше чверті) вибірки, де показники методики (екстернальність та інтернальність) дуже мало (в межах 1-3 балів) відрізняються між собою, що

може говорити про ситуативність / змінюваність рівня суб'єктивного контролю цих респондентів.

Для подальшого аналізу ми представили отримані за методикою показники локусу суб'єктивного контролю респондентів у таблиці 2.4, яку й проаналізуємо.

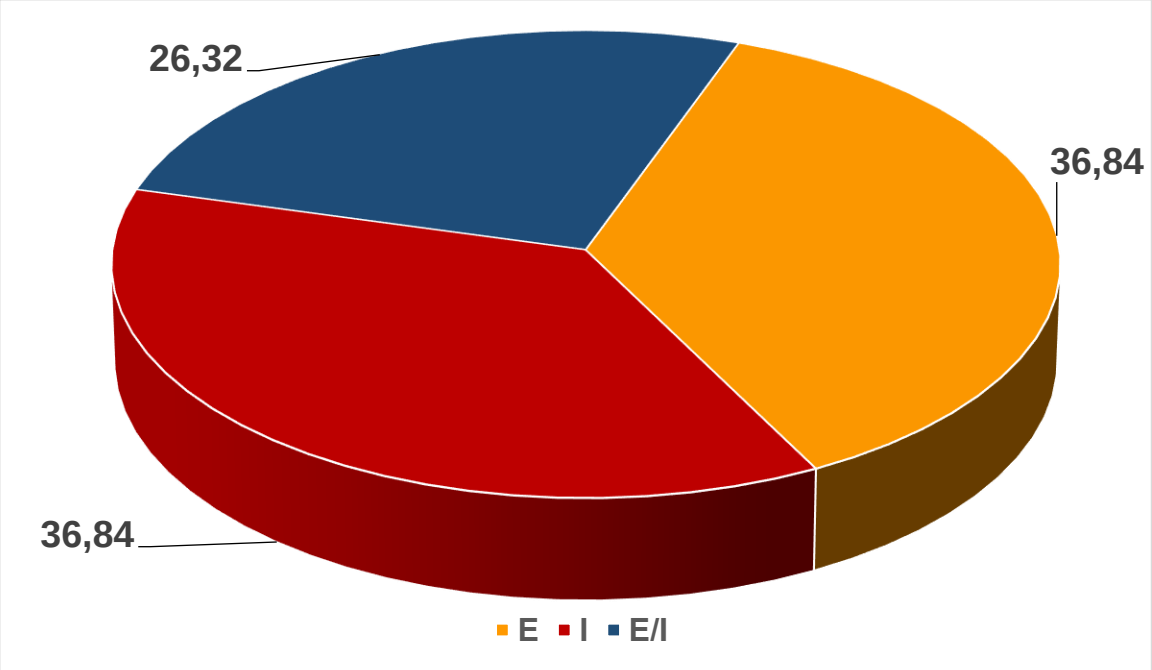
Таблиця 2.4.

Рівні прояву екстернальності та інтернальності опитуваних

Показники	**кількість**	**у %**
Екстернальності	21	**36,84**
Інтернальності	21	**36,84**
Слабка диференціація локусу контролю (Е/І)	15	**26,32**

Отже, аналіз даних, представлених у цій таблиці, свідчить, що екстернальний та інтернальний локуси суб'єктивного контролю у досліджуваній вибірці розподілилися порівну: по 36,84 % респондентів виявили як перевагу інтернального, так і екстернального локусу контролю, тобто частина вибірки схильні проявляти зовнішній контроль своїх дій і поведінки, і така сама частина вибірки – навпаки, є внутрішньо контрольованими; тоді як у решти досліджуваних, 26,32 % усієї вибірки, локус суб'єктивного контролю досить слабко визначений / диференційований, тобто у них немає можливості чітко визначити локус контролю. Очевидно, вони схильні проявляти ситуативний локус контролю (залежний більше від ситуації, в якій вони опинилися).

Наочно ми вирішили представити цей етап нашого дослідження на такій круговій діаграмі:

*** Примітка. Е, І – екстернальний та інтернальний локуси контролю респондентів.

Рис. 2.3 Прояви локусу суб'єктивного контролю
у досліджуваній вибірці

Джерело: складено автором самостійно

На наступному етапі свого дослідження ми використали п'ятифакторний особистісний опитувальник, розроблений психологами Р.МакКрае, П.Костою.

Досліджуваним пояснюється, що ця методика складається із 75 пар протилежних за значенням тверджень, які респонденту потрібно оцінити (від + 2 балів до – 2 балів, середина – 0 балів), виражаючи ступінь своєї згоди та незгоди з ними, де + 2 бали – максимальна згоди з правим твердженням методики, а – 2 – з лівим.

Результати підраховуються за ключем до цієї методики, де обрані оцінки переводяться в бали від 1 до 5, причому -2 відповідає 5 балів.

Визначаються такі основні п'ять ***факторів***: I – екстраверсія (високий показник, і надалі – так само – зліва – показник, якому відповідають більше балів) – інтроверсія (цей фактор містить 5 окремих так само попарно протилежних рис: 1.1. активність (11-15 балів) – пасивність (до 7 балів), 1.2.

домінантність – підпорядкованість, 1.3. комунікабельність – замкнутість, 1.4. пошук вражень – уникання нових вражень, 1.5. почуття провини – його уникання); II – прихильність до інших – відокремленість (окремі внутрішні фактори: 2.1. прояв теплого ставлення – байдужість, 2.2. співробітництво – суперництво, 2.3. довірливість – підозрілість, 2.4. схильність до розуміння – нерозуміння та 2.5. повага до інших - неповага); III – здатність до самоконтролю – імпульсивність (окремі показники: 3.1. акуратність – її відсутність, 3.2. наполегливість – її відсутність, 3.3. відповідальність – ненадійність, 3.4. здатність до самоконтролю поведінки – імпульсивність, 3.5. передбачливість – безпечність); IУ – емоційна нестійкість– емоційна стійкість (окремі фактори: 4.1. тривожність – безтурботність, 4.2. напруженість – розслабленість, 4.3. депресивність – відчуття емоційного комфорту; 4.4. схильність до самокритики – самодостатність, 4.5. емоційна лабільність – емоційна стабільність); У – експресивність – практичність (містить такі окремі фактори: 5.1. допитливість, зацікавленість – консерватизм, 5.2. цікавість, інтерес – реалістичність, 5.3. артистизм – його відсутність, 5.4. сенситивність – нечутливість, 5.5. пластичність – ригідність).

За окремим фактором п’ятірки можна набрати від 15 до 75 балів. Отже: 15-40 балів відповідають низькому, 41-50 балів – середньому рівню, а 51-75 балів – високому рівневі прояву відповідного фактора за методикою «Велика п’ятірка».

Отримані за цією методикою дані ми представляємо у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Прояви у респондентів основних п’яти факторів
за методикою «Велика п’ятірка»

№	I	II	III	IУ	У	№	I	II	III	IУ	У
1	37	53	55	66	56	29	48	51	43	71	53
2	41	33	19	24	39	30	33	35	31	28	28
3	60	71	53	54	65	31	60	49	52	46	54

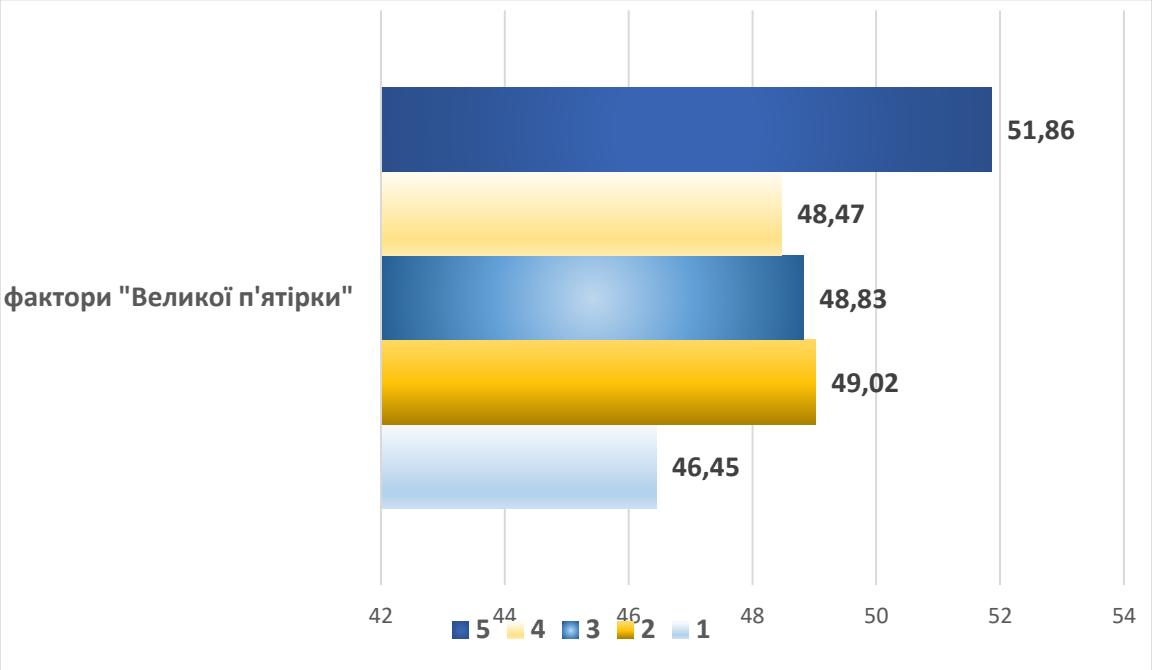
4	33	42	51	53	64	32	43	51	39	44	54
5	49	61	50	63	55	33	50	43	43	48	52
6	58	37	44	56	56	34	57	62	69	20	54
7	27	36	48	51	29	35	27	39	36	43	28
8	27	53	56	72	49	36	46	46	48	31	52
9	57	64	61	38	69	37	54	59	39	53	53
10	65	33	36	47	61	38	27	32	41	34	31
11	45	59	44	71	59	39	40	56	58	65	60
12	47	52	56	53	63	40	40	36	42	32	28
13	63	62	57	35	51	41	52	54	46	65	56
14	48	68	64	66	66	42	45	58	57	51	54
15	46	53	66	41	58	43	55	66	66	36	59
16	49	57	63	61	62	44	52	30	27	18	38
17	50	61	47	59	62	45	55	59	64	47	59
18	45	56	54	38	57	46	32	39	41	30	29
19	50	52	44	48	64	47	37	32	48	31	31
20	41	39	43	65	54	48	48	33	34	43	38
21	53	65	56	43	58	49	57	20	42	32	62
22	39	58	56	60	63	50	50	39	40	41	42
23	29	31	27	65	45	51	51	57	71	70	56
24	48	48	44	42	52	52	34	51	51	65	71
25	47	52	60	55	60	53	34	41	51	44	37
26	67	59	43	59	71	54	35	32	41	44	26
27	43	62	60	41	59	55	50	39	48	21	38
28	51	66	50	65	48	56	63	58	54	55	56
середні	46,45с	49,02	48,83	48,47	51,86в	57	58	44	54	64	62

Аналіз даних, поданих нами у цій таблиці, дає можливість помітити, що серед трьох факторів, представлених у методиці «Велика п’ятірка», у

досліджуваній вибірці виявлено переважання п’ятого фактора, де середня складає 51,86 балів, що відповідає високому рівню прояву цього показника (зазначимо, що середні показники решти факторів методики відповідають лише середньому рівню прояву), тобто респонденти схильні більше проявляти практичність у своїй поведінці, ніж експресивність. Це означає, що вони реалісти, здатні тверезо оцінювати те, що відбувається навколо, та добре адаптуються до змін; різких змін у житті не любить, проте до всього підходить з точки зору логічного пояснення.

Тоді як перший фактор проявляється у досліджуваній вибірці найменше, його середній показник становить лише 46,45 балів, що відповідає середньому рівневі його прояву і означає, що респондентам більш властиво проявляти екстравертованість (оптимістичність, комунікабельність, поверховість, деяку неврівноваженість і відсутність самоконтролю), ніж інтровертованість; проте саме середній рівень показника означає, що екстравертованість чи інтровертованість опитувані проявляють, швидше, залежно від ситуації, в якій опинилися.

Решта середніх показників за методикою «Велика п’ятірка» проявляються у респондентів вибірки на схожому рівні (показники середніх близькі).

***Примітка. 1, 2, 3, 4, 5 – відповідні номери факторів методики «Велика п’ятірка»

Рис.2.4. Середні показники факторів «Великої п’ятірки»

Джерело: складено автором самостійно

Для унаочнення подальшого аналізу цієї методики ми представили рівні прояву кожного фактора «Великої п’ятірки» у наступній короткій таблиці.

Таблиця 2.6

Рівні прояву показників основних факторів «Великої п’ятірки»

рівні	фактори									
	I		II		III		ІУ		У	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
н	16	28,07	18	31,58	10	17,54	15	26,32	13	22,8
с	23	40,36	7	12,28	21	36,84	15	26,32	4	7,02
в	18	31,57	32	56,14	26	45,62	27	47,36	40	70,18

***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого; I, II, III, ІУ, У – відповідні фактори «Великої п’ятірки».

Аналіз таблиці 2.6 дозволяє нам зробити такі основні висновки:

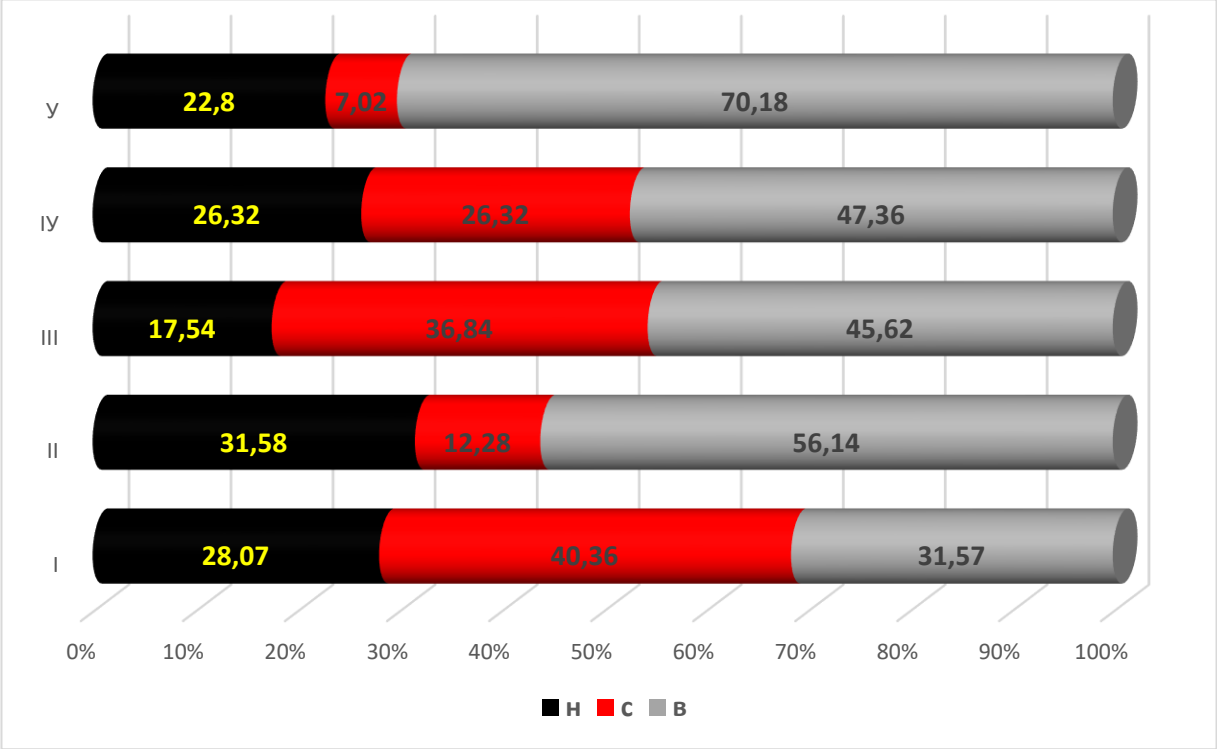
- за рівнями прояву у вибірці найменше представлений перший фактор, екстраверсії – інтроверсії, де осіб з високим показником найменше, порівняно з рештою факторів методики: лише 31,57 % вибірки, тоді як за цим фактором найчастіше проявляються показники середнього рівня (у 40,36 % респондентів), низький рівень – у решти вибірки, у 28,07 % опитаних; отже, досліджувані з низьким рівнем прояву цього фактора є екстравертами, а з високим – інтровертами; проте більше за опитаних з визначеною вертованістю, у цій вибірці респондентів, схильних проявляти екстраверсію чи інтроверсію залежно від певної ситуації;

- найбільше високих показників у досліджуваній вибірці діагностовано за п’ятим фактором: експресивність – практичність, у 70,18 % вибірки, тобто ці опитувані проявляють зазвичай практичність у різних життєвих ситуаціях; ще у 22,8 % досліджуваних – низький показник цього фактора, отже вони виявляють схильність проявляти у житті експресивність (безтурботність, безвідповідальність, нездатність прорахувати чи передбачити майбутнє, артистизм та естетичний розвиток); у решти опитаних – 7,02 % - мінімальної частини вибірки – середній рівень прояву цього показника;

- дещо менше досліджуваних з високим рівнем прояву показника за фактором ІІ – прихильність – відокремленість, - проте це також досить високий показник по вибірці; він виявлений у 56,14 % опитаної вибірки (це свідчить про позитивне ставлення опитаних до людей загалом, про їх потребу перебувати серед інших людей, надавати за необхідності їм підтримку, співчувати, взаємодіяти з іншими, бути відповідальними); тоді як низький рівень прояву цього фактора діагностовано у 31,57 % опитаних, третини вибірки; ця група респондентів виявила схильність до відокремлення, вони проявляють, відповідно, прагнення до власної незалежності та бажання бути самостійними, можуть виявити безвідповідальність, не прагнуть спілкування з іншими, погано їх розуміють, проте хочуть бути найкращими у свої галузі;

решта вибірки виявила середній рівень прояву цього фактора, у 12,28 % вибірки; ці опитані проявляють себе залежно від ситуації, в якій опинилися;

- високий показник четвертого фактора (емоційна нестійкість – емоційна стійкість) виявлений у 47,36 % респондентів досліджуваної вибірки, отже, ці опитувані проявляють емоційну нестійкість (не вміють контролювати свої емоції, схильні до проявів імпульсивної поведінки, тривожаться про можливі неприємності, погано здатні ефективно працювати у ситуації стресу), тоді як низький та середній – у 26,32 % вибірки; ці респонденти є більш емоційно стійкими у ситуації стресу, здатні опанувати себе, упевнені в собі та своїх силах, з відчуттям самодостатності;
- нарешті, за останнім показником методики, фактором «імпульсивність – самоконтроль», у 45,62 % вибірки виявлено високий рівень показника, що відповідає ознаці здатності респондентів проявляти самоконтроль, вольовими зусиллями контролюючи свою поведінку, проявляючи відповідальність і обов'язковість, упевненість у собі; ще у 17,54 % досліджуваних виявлено низькі показники вміння контролювати себе та свою поведінку, що відповідає ознаці імпульсивності (ці особистості безпечні, природні у поведінці, не проявляють обов'язковості та наполегливості, не задумуються про своє майбутнє); у решти вибірки (36,84 % респондентів) виявлено середній показник імпульсивності – здатності до самоконтролю, тобто їм властиво проявляти обидві риси, просто в різних ситуаціях – різні;
- наочно даний етап нашого дослідження ми представили такою діаграмою:

***Примітка. С, Н, В – рівні прояву показників: середнього, низького та високого; I, II, III, IУ, У – відповідні фактори «Великої п’ятірки».

Рис.2.5. Рівні прояву факторів за методикою «Велика п’ятірка»

Джерело: складено автором самостійно

Ми продовжили аналіз даних за цією методикою, зосередившись на складових п’яти факторів методики. Середні показники за складовими факторів представлені нами у наступній таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Середні показники прояву складових факторів великої п’ятірки

I				
1.1	***1.2***	***1.3***	***1.4***	***1.5***
9,017544	9,052632	9,54386	9,052632	9,789474
II				
2.1	***2.2***	***2.3***	***2.4***	***2.5***
9,894737	9,964912	8,157895	10,42105	10,57895
III				
3.1	***3.2***	***3.3***	***3.4***	***3.5***
9,666667	9,947368	10,12281	9,54386	9,54386
IУ				
4.1	***4.2***	***4.3***	***4.4***	***4.5***

10,57895	9,298246	9,947368	8,719298	9,929825
У				
5.1	***5.2***	***5.3***	***5.4***	***5.5***
9,789474	11	10,68421	10,52632	9,859649

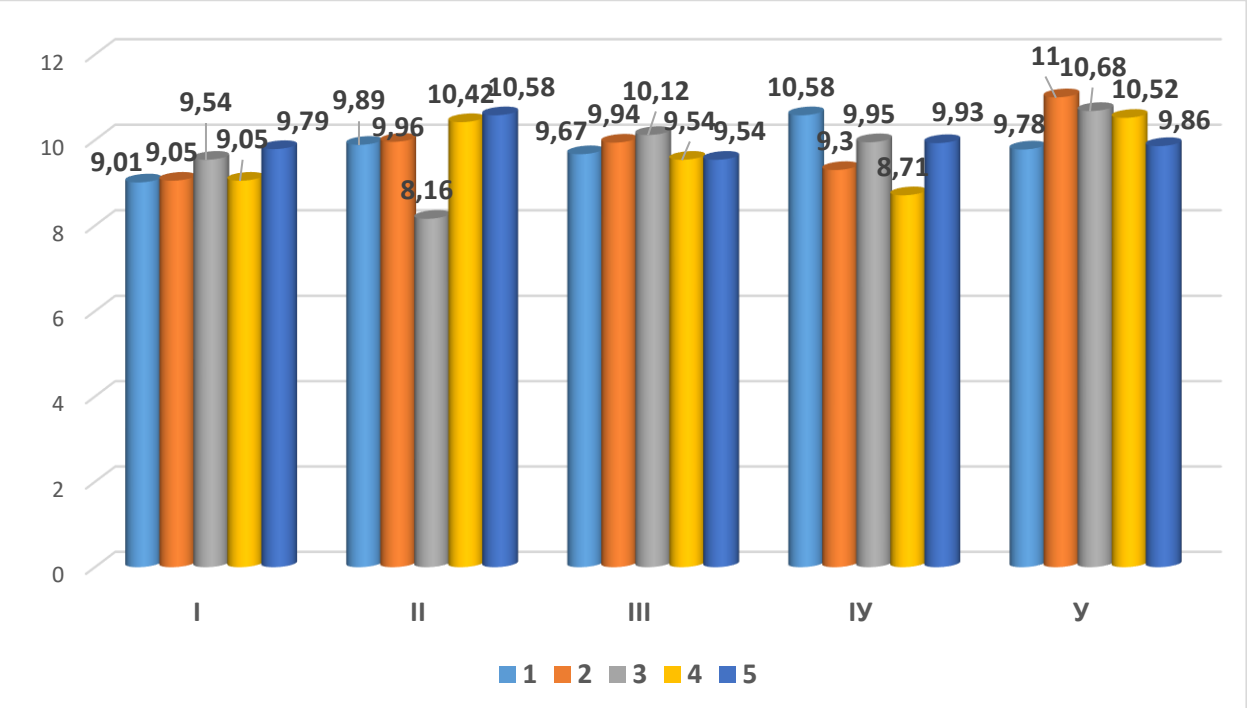
***Примітка. І, ІІ, ІІІ, ІУ, У – відповідні фактори «Великої п'ятірки». 1.1. – 5.5. – номери складових відповідних факторів, позначені вище.

Аналіз результатів, представлених у цій таблиці, свідчить:

- за першим фактором (екстраверсія - інтроверсія) сильніше за інші у досліджуваній вибірці проявляються такі складові, як «комунікабельність – замкнутість», де середній показник – 9,54 балів, та «почуття провини – уникання цього почуття» (середня – 9,78 балів), тобто досліджувані достатньо комунікабельні та вчинивши недостойно, схильні відчувати провину за зроблене;
- за другим фактором (прихильність до інших людей – відокремленість) так само більшими є прояви таких складових фактора, як «схильність до розуміння – нерозуміння» - середній показник – 10,42 бали, та «повага до інших – неповага» (середня – 10,58 балів); зазначимо, що обидва ці показника проявляються у досліджуваній вибірці сильніше, ніж складові першого фактора;
- за третім фактором (здатність до самоконтролю – імпульсивність), у свою чергу, сильнішими за решту є прояви факторів «наполегливість – відсутність наполегливості» та «відповідальність – ненадійність» (середні відповідно 9,94 балів та 10,12 балів), що свідчить, що досліджувані проявляють наполегливість, намагаючись досягти своєї мети, та є відповідальними;
- за четвертим фактором (емоційна нестійкість – емоційна стійкість), ситуація дещо відрізняється від попередніх факторів: тут наявний не лише фактор, який за середнім значенням переважає решту («тривожність – безтурботність» - середня – 10,58 балів), але й такий, який вочевидь менший за середні показники інших факторів («схильність до самокритики – самодостатність», де середня – 8,71балів), у тому числі й за іншими

факторами методики, чого в інших чотирьох факторів немає; отже респонденти проявляють надмірну тривожність та схильні критично ставитися до себе та своїх дій;

- нарешті, за п'ятим фактором (експресивність – практичність), ситуація відмінна від решти факторів методики: тут аж три складові фактора виявляються на порівняно більшому рівні, ніж решта; це такі фактори: «цікавість / зацікавленість – реалістичність» (середня – 11 балів), «артистизм – відсутність артистизму» (середній показник – 10,68 балів), «сенситивність – нечутливість» (середня – 10,52 балів), решта факторів проявляються тут дещо менше; отже, досліджувані є схильними проявляти зацікавленість, є артистичними та чутливими;
- наочно даний етап дослідження ми вирішили представити на такій діаграмі:

***Примітка. I, II, III, IУ, У – відповідні фактори «Великої п'ятірки». 1. – 5. – номери складових відповідних факторів, позначені вище.

Рис.2.6 Середні показники складових п'яти факторів за методикою «Велика п'ятірка»

Джерело: складено автором самостійно

На наступному етапі дослідження ми провели кореляційний аналіз отриманих результатів за методикою Ч. Пірсона за комп'ютерною програмою статистики SPSS.

У результаті ми виявили кореляційні зв'язки показників нарцисизму (явного та прихованого) з особистісними характеристиками досліджуваних:

- отже, явний нарцисизм статистично значимим кореляційним зв'язком (при $p \leq 0,05$) пов'язаний з показниками: прихованого нарцисизму ($r = - 0,29$), повагою до інших ($r = 0,34$), відповідальністю ($r = 0,26$), напруженістю ($r = 0,28$) та артистичністю ($r = 0,26$);
- прихований нарцисизм, у свою чергу, корелює з показниками: екстернальності ($r = 0,29$), Інтернальності ($r = - 0,29$) та комунікабельності ($r = 0,27$);
- отже, людина, схильна до проявів грандіозного нарцисизму, частіше не проявляє прихованого нарцисизму, демонструє повагу до інших та відповідальність за свої дії, артистизм, проте відчуває при цьому напруження; той, хто виявляє схильність до вразливого нарцисизму, частіше має екстернальний локус контролю та проявляє комунікабельність;
- зазначимо, що це в цілому підтверджує гіпотезу нашої магістерської роботи про існування зв'язку між нарцисизмом особистості та її особистісними характеристиками.

ВИСНОВКИ

Вивчення науковцями феномену нарцисизму, його форм, особливостей та структури дозволили накопичити достатню кількість теоретичної основи аби впевнено констатувати комплексність і багатогранність даного явища. На зміну звичного, стигматизованого сприйняття нарцисизму як виключно негативного втілення крайніх форм егоїзму та самозакоханості поступово прийшло розуміння його значущої ролі в формуванні здорової особистості [30]. Намагаючись окреслити чіткі межі, перетинаючи які нарцисизм здатен здійснювати той чи інший вплив на особу, дослідникам вдалось розділити дане явище на його «неклінічну» (або ж «здорову») форму і крайню патологічну, яку ще прийнято називати нарцисичним розладом особистості.

Такі видатні науковці як Фрейд, Кернберг чи Кохут одними з перших запропонували відповідні концепції і дозволили науковому світу поглянути на нарцисизм під новим кутом. Згідно з теоріями представників напряму психоаналітики, на певних етапах розвитку особистості здоровий нарцисизм стає каталізатором процесів необхідних для її оптимального сприйняття себе та оточуючих. Втім, навіть неклінічний нарцисизм у своїх надмірних проявах здатен перетворюватись на доволі суперечливе явище, яке виражається у формі вразливого чи грандіозного нарцисизму і може різко вплинути на поведінку людини.

Вразливий нарцисизм, відповідно до своєї назви, вирізняється труднощами сприйняття критики будь-якого її типу, в тому числі конструктивного. Особа з такою формою нарцисизму прагне величі у успіхів, проте переконана у своїй безпорадності і намагається компенсувати її завдяки встановленню великої кількості значимих соціальних зв’язків. Не довіряючи як собі, так і іншим, нарцис вдається до маніпулятивної поведінки аби переконатись, що його не покинуть і не залишать наодинці. Якщо свої потреби не вдається реалізувати, вразливий нарцис перебуває у стані постійної тривоги та переживання . Схожі тенденції спостерігаються і у грандіозних нарцисів, проте їхня головна мотивація полягає у підтвердженні

власного бачення себе як унікальної, величної особи з видатною кількістю талантів, навичок, тощо. Вони твердо переконані у правдивості цих тверджень, що врешті позитивно позначається на їхній самовпевненості і дозволяє досягати певних успіхів. Вмотивований навіть незначними досягненнями, грандіозний нарцис може йти до своєї мети ігноруючи навіть суттєві невдачі. На основі цього, серед науковців виникла теорія (яка знайшла певні підтвердження) про ефективність таких нарцисичних осіб в ролі лідерів та керівників організацій. Хоча грандіозні нарциси справді виявлялись ефективними у певних, специфічних управлінських ситуаціях, проте їхня схильність нехтувати інтересами оточуючих [36], невиправдано ризикувати і навіть вдаватись до відверто шахрайських дій – суттєво нівелює решту досягнень. Через те, серед науковців досі немає чіткого розуміння чи варто вважати дане явище позитивним.

Відносно відкритим залишається в тому числі й питання щодо структури нарцисизму як явища. Відсутність єдності у підходах тлумачення та емпіричних досліджень значно ускладнила створення такої теоретичної моделі, яка би повністю задовільнила більшість науковців. Близькою до цього стала двохфакторна модель Міллера, в межах якої дане явище розглядалось в ієрархічному форматі, проте існування низки недоліків призвело до виникнення трьохфакторної, чотирьохфакторної та багатьох інших схожих моделей, жодна з яких так і не стала основною.

Багато суперечок серед науковців викликає і етимологія даного явища. Комплексний конструкт нарцисизму унеможливлює точне визначення всіх причин та обставин які зумовлюють його виникнення, проте частину з них дослідники все ж змогли встановити. Перш за все, вважається, що нарцисизм у більшій мірі є явищем в основі якого лежать психологічні фактори, тоді як генетичні є радше другорядними. Серед таких психологічних факторів найчастіше виділяють ранні роки життя дитини та її виховання в межах батьківської сім’ї. Деякі науковці стверджують, що вже з моменту народження взаємодія батьків з дитиною поступово створює основу для

утворення потенційно сприятливої, або ж негативної форми даного явища. Особливості виховання в подальшому закріплюють відповідні нарцисичні риси: дитина, чиї базові нарцисичні потреби будуть правильним чином реалізовані завдяки сприятливій взаємодії з батьками, з більшою вірогідністю розвине здорову форму нарцисизму і в подальшому зможе використовувати його як інструмент для особистісного зростання та досягнення успіху.

Окрім того, поширенню нарцисизму як масового явища у сучасному світі сприяє не лише виховання, ай актуальні культурні та технологічні тенденції, що створили специфічні, сприятливі для цього умови. Втім постійне використання соціальних мереж, споживання розважального контенту з акцентом на яскраві образи та успішне життя знаменитостей [56] та низка інших подібних чинників дещо змістили і викривили акценти сприйняття даного явища, створивши хибне враження необхідності нарцисичних рис (таких як егоїстичність, самозакоханість, необхідність зовнішньої валідації, тощо) задля досягненні бажаного успіху і визнання. В таких умовах нарцисична поведінка здатна сягати своїх крайніх форм, поступово трансформуючись у нарцисичний розлад особистості, який характеризується інтенсивністю нарцисичних ознак направлених на реалізацію відповідних потреб.

Проведене нами емпіричне дослідження дає можливість зробити такі основні висновки:

- у переважної більшості респондентів, 59,65 % усієї вибірки, виявлено середній показник прояву грандіозного нарцисизму; ще у 21,06 % опитаних вибірки діагностовано високий рівень прояву грандіозного нарцисизму; у решти досліджуваних, це 19,29 % вибірки, - низький рівень прояву грандіозного нарцисизму;
- середній показник прояву прихованого нарцисизму у досліджуваній вибірці свідчить, що вразливий нарцисизм, як і грандіозний, у вибірці представлений на середньому рівні, середня складає 46,82 бали; крім

того, цей показник дещо вищий від попереднього показника (грандіозного нарцисизму), тобто досліджувані дещо більше схильні проявляти прихований нарцисизм, а не грандіозний;

- аналізуючи рівні прояву прихованого нарцисизму, виявлено: у переважної більшості респондентів (68,43 % усієї вибірки) виявлено середній рівень прояву вразливого нарцисизму; ще у 19,29 % досліджуваних, це лише дещо менше, ніж у попередньому випадку (грандіозний нарцисизм), діагностовано високий рівень прихованого нарцисизму; у решти вибірки - низький рівень прояву вразливого нарцисизму – в 12,28 % вибірки;
- інтернальність дещо більш властива представникам досліджуваної вибірки, оскільки середній показник інтернальності – 22,05 балів – що перевищує середній показник екстернальності – 21,94 бали;
- за рівнями прояву у вибірці найменше представлений перший фактор методики «Велика п’ятірка», екстраверсії – інтроверсії, де осіб з високим показником лише 31,57 % вибірки, тоді як за цим фактором найчастіше проявляються показники середнього рівня (у 40,36 % респондентів), низький рівень – у решти вибірки, у 28,07 % опитаних; досліджувані з низьким рівнем прояву цього фактора є екстравертами, а з високим – інтровертами;
- найбільше високих показників у досліджуваній вибірці діагностовано за п’ятим фактором: експресивність – практичність, у 70,18 % вибірки, ще у 22,8 % досліджуваних – низький показник цього фактора, отже вони виявляють схильність проявляти у житті експресивність; у решти опитаних – 7,02 % – середній рівень прояву цього показника;
- менше досліджуваних з високим рівнем прояву показника за фактором «прихильність – відокремленість», високий показник виявлений у 56,14 % опитаної вибірки; низький рівень прояву цього фактора діагностовано у 31,57 % опитаних; решта вибірки виявила середній рівень

прояву цього фактора, у 12,28 % вибірки; ці опитані проявляють себе залежно від ситуації, в якій опинилися;

- високий показник четвертого фактора (емоційна нестійкість – емоційна стійкість) виявлений у 47,36 % респондентів досліджуваної вибірки, тоді як низький та середній – у 26,32 % вибірки;
- за останнім показником методики, фактором «імпульсивність – самоконтроль», у 45,62 % вибірки виявлено високий рівень показника; ще у 17,54 % досліджуваних виявлено низькі показники вміння контролювати себе та свою поведінку, що відповідає ознаці імпульсивності; у решти вибірки (36,84 % респондентів) виявлено середній показник імпульсивності – здатності до самоконтролю;
- кореляційний аналіз, проведений за результатами методик, дозволив узагальнити, що людина, схильна до проявів грандіозного нарцисизму, частіше не проявляє прихованого нарцисизму, демонструє повагу до інших та відповідальність за свої дії, артистизм, проте відчуває при цьому напруження; той, хто виявляє схильність до вразливого нарцисизму, частіше має екстернальний локус контролю та проявляє комунікабельність;
- це в цілому підтверджує гіпотезу нашої магістерської роботи про існування зв’язку між нарцисизмом особистості та її особистісними характеристиками.

СПИСТОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аврамченко С. М. Сучасні психоаналітичні дослідження проблеми нарцисизму. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Психологічні науки*. 2012. Вип. 36. С. 59-66.

2. Барінова Н. В., Пагава О. В. Взаємозв'язок проблем самотності та спілкування. *Вісник Харківського Національного Університету ім. В.Н. Каразіна*. *Серія: Психологія.* Харків, 2010. № 902. С. 13–18.

3. Белогорцева О. Нарцисизм. Форми виявлення і базова модель поведінки. URL: https://upsihologa.com.ua/narcissizm-formy-proyavleniya.html

4. Болтівець С. І. Нарцисизм. Енциклопедія Сучасної України URL: https://esu.com.ua/article-71142.

5. Бугайцова А. С. Самотність як бар'єр та ресурс самодостатності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія.* 2016. Вип. 1. 2016. С. 24-35.

6. Васильєва Г. В. Прояви алекситимії у структурі нарцистичної особистості. *Теорія і практика сучасної психології.* URL: https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.22.

7. Галецька І. І. У пошуках свободи: внутрішня свобода як критерій психологічного здоров'я. *Проблеми сучасної психології:* зб. наук. пр. Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2010. Вип. 10. С. 129-139.

8. Гасанова П. Г., Омарова К. М. Психологія самотності: навч.-метод. пос. Київ: Товариство з обмеженою відповідальністю Фінансова Рада України, 2017. 76 с.

9. Гірник А. М. Основи конфліктології : навч. посіб. Київ. : Києво-Могилянська академія, 2010. 222 с.

10. Гладка Н. В. Нарцисизм на межі між літературознавством і психологією. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2010. № 11 (198) Ч. II. С. 25–30.

11. Гордієнко І. О. Самоприйняття та нарцисизм: співвідношення показників. *“Проблеми сучасної психології особистості”* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25-26 травня, 2017. Випуск 8. С.62–67.

12. Гриньова М. В. Саморегуляція : навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2008. 268 с.

13. Дерев’янко С. П., Дем’яненко Ю. О. Ілюзії мислення сучасної молоді. *The X International ScienceConference «Topical issues, achievements and innovationsof fundamental and applied sciences»:* матеріали міжнар. наук. конф., 09-12 March, 2021. Lisbon, 2021. P. 292-295.

14. Ірігуайан М. Ф. Моральні домогання. URL: https://www.litmir.me/br/?b=592725&p=1.

15. Католик Г. В., Кісіль З. Р. Глобалізація і нація: психотерапевтичний погляд на Я-концепцію сучасника (на основі аналізу психотерапевтичних кейсів). *Психологія і особистість.* 2019. Вип. 2 (16). С. 203-225.

16. Клименко М. Р. Нарцисична саморегуляція як чинник суб’єктивного благополуччя. *Науковий журнал «Молодий вчений».* 2016. № 6 (33). С. 407-413.

17. Клименко М. Р. Нарцисичні шляхи самоздійснення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2018. Вип. 3. Том. 1. С. 54-62.

18. Клименко М. Р. Особливості саморегуляції “здорового” нарцисизму. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 37. С. 142–155.

19. Король Л. В. Причини формування нарцистичної особистості. *Молодий вчений.* 2017. № 3. С. 263–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_63.

20. Мак-Вільямс Н. Психоаналітична діагностика. Розуміння структури особистості в клінічному процесі. URL:https://www.litmir.me/br/?b=49251&p=1

21. Меленчук Н. І. Нарцисичні прояви авантюрності. *Наука і освіта.* Одеса, 2015. Вип.10. С. 91–97.

22. Меленчук Н. І., Бєлєнцова О.В. Нарцисизм як предиктор авантюрності особистості. *«Проблеми сучасної психології особистості. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості»* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 березня 2019 р. С. 113–120

23. Москаль С. Психологічні особливості нарцисичних осіб юнацького віку. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації:* матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 3-4 листопада 2023 р. ЗУНУ, 2023. С. 213-215.

24. Попелюшко. Р. П. Самотність – як проблема соціалізації особистості в суспільстві: зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна. 2013. №2. С. 212- 216

25. Романюк О. В. Мережевий нарцисизм як вагомий ресурс у сучасних політичних. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Політичні науки.* 2015. № 4. С. 100-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduppu_2015_4_17.

26. Саловей П., Карузо Д. Емоційний інтелект керівника. 4 базові навички. Київ: Самміт-Книга. 2016. 296 с.

27. Саннікова О. П., Децик М.П. Пошук індивідуальних відмінностей у проявах нарцисизма. «Проблеми сучасної психології особистості» : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17-18 травня 2018 р. Вип. 9. С. 16–22

28. Свинаренко Ю. В. Поняття нарцисизм та його характеристика. *Психологічне консультування і психотерапія.* 2014. Вип. 1-2. С. 265–271.

29. Свинаренко Ю. В. Характерологічна регуляція партнерської прихильності у жінок: дис. … канд. психол. наук. Харків, 2016.

30. Фоменко К. І. Здоровий нарцисизм у характеристиці самосвідомості особистості. *Науковий погляд*. 2014. № 4. С. 110–118.

31. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. Київ : КНТ, 2018. 263 с.

32. Шебанова В. І. Механізми психологічного захисту та копінгу особистості : навч.-метод. посіб. Херсон : ХДУ, 2012. 224 с.

33. Ackerman R. A, Witt E. A, Donnellan M. B, Trzesniewski K. H, Robins R. W, Kashy D. A. What Does the Narcissistic Personality Inventory Really Measure? *Assessment*. 2011. Vol. 18(1). P. 51-65.

34. Bamelis L. L., Evers S. M., Spinhoven P., Arntz A. Results of a multicenter randomized controlled trial of the clinical effectiveness of schema therapy for personality. *American Journal of Psychiatry.* 2014. № 171 (3). P. 305–322.

35. Brunell A. B., Buelow M. T. Narcissism and performance on behavioral decision-making tasks. *Journal of Behavioral Decision Making*. 2017. Vol. 30. P. 3–14.

36. Brunell A. B., Gentry W. A., Campbell W. K. Leader emergence: The case of the narcissistic leader. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2008/ Vol.3. P.36-39

37. Cain N. M., Pincus A. L., Ansell E. B. Narcissism at the crossroads: Phenotypic description of pathological narcissism across theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical Psychology Review.* 2008. № 28. P. 638–656.

38. Caligor E., Levy K. N., Yeomans F. E. Narcissistic personality disorder: Diagnostic and clinical challenges. *American Journal of Psychiatry.* 2015. № 172 (5). P. 415–422.

39. Cooper A. Morrisson A. Narcissism Essential Papers on Narcissism, New York London. 1986. 491 p.

40. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th Edition, American Psychiatric Association. Washington: American Psychiatric Press, 2013.

41. Freud S. On Narcissism. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund. 1916. Vol.14. P. 73-102.

42. Gabriel M T., Critelli J. W., Ee J. S. Narcissistic illusions in self-evaluations of intelligence and attractiveness. *Journal of Personality*. 1994. Vol.8. P.41-53

43. Kernberg O. F. Contrasting viewpoints regarding the nature and psychoanalytic treatment of narcissistic personalities. *Journal of the American Psychoanalytical Association,* 222. 1974. Vol. 222. P. 255-267.

44. Kjærvik S. L., Bushman B. J. The link between narcissism and aggression: A meta-analytic review. Psychological Bulletin. 2021. Vol.147(5). P.477–503.

45. Kohut H., Wolf E. S. The disorders of the self and their treatment: an outline. *The International Journal of Psychoanalysis.* 1978. Vol. 59. P. 413-425.

46. McWilliams N. Psychoanalytic diagnosis, understanding personality structure in the clinical process. New York: The Guildford Press. 2011. 426 p.

47. Miller J. D., Campbell K. W. (2008). Comparing Clinical and Social-Personality Conceptualizations of Narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008. Vol. 76. P. 449–476.

48. Miller J. D., Lynam D. R., Vize C., et al. Vulnerable Narcissism Is (Mostly) a Disorder of Neuroticism. 2018. URL: Vulnerable Narcissism Is (Mostly) a Disorder of Neuroticism - PubMed

49. Miller J. D., Maples J. Trait personality models of narcissistic personality disorder, grandiose narcissism, and vulnerable narcissism. The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: *Theoretical approaches, empirical findings, and treatments. Inc:* John Wiley & Sons, 2011. P. 71-88.

50. Mitra P., Fluyau D. Narcissistic Personality Disorder. Fl: StatPearls Publishing, Treasure Island. 2020. P. 317–325.

51. Nevicka B., Van Vianen A.E., De Hoogh A.H., Voorn B.C. Narcissistic leaders: An asset or liability? Leader visibility, follower responses, and group level absenteeism. *Journal of Applied Psychology*. 2018. Vol.5. P.21-36

52. O'Reilly C. A., Hall N. Grandiose narcissists and decision making: Impulsive, overconfident, and skeptical of experts–but seldom in doubt. 2021. URL: Grandiose narcissists and decision making: Impulsive, overconfident, and skeptical of experts–but seldom in doubt - PMC

53. Rosenthal S. A., Pittinsky T. L. Narcissistic leadership. *Leadership Quarterly*. 2006. 617 p.

54. Twenge J. M, Campbell W. K, Gentile B. Changes in pronoun use in American books and the rise of individualism, 1960–2008. *Journal of Cross-Cultural Psychology.* 2013. Vol. 44(3). P. 406–415.

55. Twenge J. M, Campbell W. K. The narcissism epidemic: Living in the age of entitlement. New York: Free Press, 2009.

56. Uhls Y., Greenfield P. The rise of fame: An historical content analysis. Cyberpsychology: *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace.* 2011. Vol. 5.

57. Weinberg E. Mentalization, affect regulation, and development of the self. *Panel report.* Am Psychoanal Assoc. 2006. № 54 (1). P. 251–270

58. Zajenkowski M., Maciantowicz O., Szymaniak K., Urban P. Vulnerable and Grandiose Narcissism Are Differentially Associated With Ability and Trait Emotional Intelligence. 2018. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6120976/